

სსრკ-ის მეცნიერებათა აკადემია — საქართველოს ფილიალი
АКАДЕМИЯ НАУК СССР — ГРУЗИНСКИЙ ФИЛИАЛ

ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტი აკად. ნ. ია. მარია სახ.
Институт языка, истории и материальной культуры им. акад. Н. Я. Марра

მ ა ს ა ლ ე ბ ი

საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის

МАТЕРИАЛЫ

ПО ЭТНОГРАФИИ ГРУЗИИ

ნაკვეთი I ВЪИПУСК

ტფილისი

1938

39(05) | Զեկեր
Ձ-362 | Ազատագրության
դեմոստրացիոնական
Ել. I 1938. I-05K P-8523

15

2-352

სსრკ მეცნიერებათა აკადემია — საქართველოს ფილიალი
АКАДЕМИЯ НАУК СССР — ГРУЗИНСКИЙ ФИЛИАЛ

ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტი აკად. ნ. ი. მარია
Институт языка, истории и материальной культуры им. акад. Н. Я. Марра

მ ა ს ა ლ ე ბ ი

საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის

МАТЕРИАЛЫ

ПО ЭТНОГРАФИИ ГРУЗИИ

ნაკვეთი I ВЫПУСК

P-8523

სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა

Тбилиси

ტფილისი — 1938

Tbilissi

დაიბეჭდა სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის
სადატოვებელს ფილიალის განკარგულებით
თავმჯდომარე პრინტ. ნ. მუსხელიშვილი

რედაქტორი პროფ. სიმონ ჯანაშია

ტექნორედაქტორი თ. ანდლუაძე კორექტორები: ა. თოდუა, მ. კორძია
გამომშვები ან. თოდუა

გადაცემულია ასაწყობად 3.10.1937 ხელმოწერილია დასაბეჭდად 2.8.1938
ქალაქის ზომა 72×105 სმ. ანაწყობის ზომა 7×11. 8,5 საბეჭდი თაბახი
მთავლიტი № 389. შეკვეთა № 474. ტირაჟი 1000

სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის სტამბა. ტფილისი, წერეთლის ქ. 7

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ვ. ბარდაველიძე, აღმოსავლეთ საქართველოს ქართველი მთიე-
ლების სასულიერო ტექსტები . . . . . 5—10

I. ხუცობანი

A. პირის-ქარი (დაკელოსნება, დამწყალობნება) . . . . . 11—26

B. სადიდებელთაი (სადიდებო, ჯვარული) . . . . . 26—38

III. სასიხლერობი

A. ქორ-ბედელა . . . . . 39—46

დამატება . . . . . 46—48

3. გარდავილიქე

აღმოსავლეთ საქართველოს

ქართველი მთიელების სასულიერო ტექსტები

აქ მოცემული მასალა წარმოადგენს სხვადასხვა სახის სასულიერო ხასიათის ტექსტებს—ხუცობათ და სასიმღეროებს ე. წ. „ხთიშვილთა“ შესახებ.

ხუცობათა ტერმინ ქვეშ ჩვენ ვგულისხმობთ იმ წარსათქმელებს, რომელთაც აღმოსავლეთ საქართველოს ქართველი მთიელების ხევის-ბერები, დეკანოზები, ხუცები (ანუ ხუცეები) და ხელოსნები იტყოდნენ ხოლმე ღვთაებათა და წმინდანების სალოცავად, სავედრებლად და სადიდებლად.

ხუცობანი რამდენიმე სახის ტექსტისაგან შესდგებიან. მათგან თვითვეულ სახეს სხვადასხვა ტომში სხვადასხვა სახელი ეწოდებოდა: ხევსურეთში—„პირის-ქარი“, „მოგსენება“, „კურთხევანი“, „სადიდებელთაი“, თუშეთში—„დახელოსნება“, „ჯვარული“, ფშავში და მთიულეთში—„დამწყალობნება“ ანუ „დაგელოსნება“, ხევში—„სადიდებო“ და სხვა.

ხუცობათა დასახელებულ სახეობათაგან კურთხევანის ტექსტები მხოლოდ ხევსურეთშია დამოწმებული. ისინი აქ ნაირ-ნაირი ვარიანტითაა შემონახული და წარმოადგენენ ხუცის საღვთისმსახურო ტექსტების ორგანულ ნაწილს, რომლებიც წარმოითქმოდნენ უმრავლეს შემთხვევაში უშუალოდ პირის-ქარის შემდეგ. ხევსურულ კურთხევათა ტექსტებს აშკარად ატყვია ქრისტიანული რელიგიის ბეჭედი. ისინი უნდა წარმოადგენდნენ დროთა ვითარების გამო ხევსურეთში ზეპირგადმოცემით შერყენილ ქრისტიანულ ტექსტებს. მათთვის სათანადო დედნის მიკვლევა თუმცაღა ძნელია, მაგრამ შეუძლებელი არ არის. ამგვარი მუშაობა ძველ ჟამნებსა და კურთხევანებზე დაწყებულია. მუშაობის დამთავრების შემდეგ ამ სახის სალოცავები გამოქვეყნდება სათანადო შესადარებელი მასალით და აღდგენილი ტექსტების მიხედვით. ამ გარემოების გამო კურთხევანის ტექსტებს აქ არ ვაქვეყნებთ.

ქვემოთ ჩვენ მოგვყავს ხუცობათა ორი ძირითადი ჯგუფის ტექსტების ნიმუშები: 1. სალოცავ-სავედრებლები და 2. ღვთაებათა და წმინდანების სადიდებლები. პირველი ჯგუფის ხუცობანი ხევსურეთში ცნობილია ბუდე-ხევსურეთსა და მიღმახევ-შატილში „პირის-ქარის“ სახელწოდებით, ხოლო არხოტში ამგვარ სავედრებლებს „ხუცობა“ ეწოდება.

„პირის-ქარი“ ანუ საკუთრივ „ხუცობა“ წარმოითქმოდა სხვადასხვა შემთხვევების გამო: ხატში ან სახლში შესაწირავი საკლავის დაკვლის წინ, სალუდე კოდის გახსნის დროს, შესაწირავ თასებზე, რიტუალურ კვერებზე, სახლის

განათვის დროს და სხვ. არხოტში ხუცობათა ტექსტებში აშკარად განიჩნევა მისი შემადგენელი ორი ნაწილი: „მოკსენება“ და საკუთრივ „ხუცობა“. წარსათქმელის ეს ნაწილები აქ სავსებით ჩამოყალიბებულია და ზოგიერთ რელიგიურ წესჩვეულების შესრულების დროს თვითეული მათგანი ცალკეც კი წარმოითქმოდა ხოლმე. ასე, მაგალითად, როდესაც ხელოსანი ხატში ანუ ჯვარში „მესაწულებზე“ ლოცულობდა, ის თვითეულ მათგანზე მხოლოდ „მოკსენებას“ წარმოსთქვამდა და შემდეგ კი ყველა „მესაწულეს“ ერთად „პირის-ქარს“ ანუ საკუთრივ „ხუცობათ“ შეუსრულებდა. არსებობდა აგრეთვე ისეთი წესჩვეულებები (მაგ., ე. წ. „აშალის დაშლა“), რომელთა შესრულების დროს ხელოსანი საკუთრივ ხუცობას არ შეასრულებდა და მხოლოდ „მოკსენებას“ იტყოდა.

„მოკსენებაში“ ხუცესი მოიხსენებს: 1. ღვთაების ან წმინდანის („ხთიშვილის“) სახელს, რომელსაც ამა თუ იმ კონკრეტულ შემთხვევაში მლოცავ-შემწირველი ხევსური მიმართავდა, 2. შეწირულების ობიექტს (საკლავს, ან ლუდიან კოდს, ან სანთელ-ქიქა-ბარძიშს, თუ სხვ.), რომელიც დასახელებულ ღვთაებას, თუ წმინდანს ეწირებოდა და 3. მლოცავ-შემწირველებს ან მლოცავ-შემწირველის საკუთარ სახელს ახსენებდა. ბუდე-ხევსურეთსა და მიღმახევე-შატილში პირის-ქარს ეს „მოკსენება“ ჩამოშორებული აქვს.

„პირის-ქარში“ ანუ საკუთრივ „ხუცობაში“ მოცემულია ლოცვა-ვედრება. ლოცვა-ვედრების საგანი და შინაარსი ყველა პირის-ქარში ერთნაირია, გარკვეული ტრაფარეტით შემუშავებული და გარკვეულ ფრაზეოლოგიაში ჩამოყალიბებული. ის შესდგება შემდეგი ნაწილებისაგან: 1. საზოგადო, სადაც ხუცესი სთხოვს წმინდანს, შენს მეხვეწურს ნუ მოიწყენ, ნუ მოიძულე, რა წყალობასაც გთხოვდეს, ის უბოძე, თხოვნა შეუსრულე, მისი ქუდოსან-მანდილოსნის, ორფეხ-ოთხფეხის, ნამაშვრალ-ნამუშავრის მშველელი და მწყალობელი იყავი. 2. ადამიანისათვის — მეხვეწურს კაცები უმრავლე, კაცს კაცობა უმატე, წულ-ყმა მიეცი, უზიანოდ დაუზარდე და ბედ-იღბალი დაუყოლე, მექარ-მოლაღატე არიდე, სნეულს ულხინე, „ლონე-ქონე“ მიეცი; ველთ გასულს გაჰყევი, დაეხმარე, გაუმარჯვე, მტერზე გაამარჯვებინე. 3. სახლისათვის — მეხვეწურის სახლს ნუ მიაყენებ სენს, სასჯელს, ზიანს, შინმყოფთ მტრისა და სიკვდილის ხმას ნუ გააგონებ. 4. მოსავლისათვის — მეხვეწურს ზამთარი მშვიდობით გადააყრევი, ზაფხული გამარჯვებისა მიეცი, ხარ-გუთანზე ჯვარი დაუწერე და ბარაქა დაუტანე, მოსავალი ღალიან-ბარაქიანი მიეცი. 5. „ხთისნასახთ“ წინაშე შუამავლობისათვის — სხვა ხთისნასახებს შენი მეხვეწურისათვის მადლი გამოსთხოვე, მორიგისა და კვირიასაგან გამოუთხოვე ყველაფერი, რასაც გვედრებოდეს, თუ ხთისნასახნი შენს მეხვეწურს უწყრებოდნენ, შენ მათ მადლი გამოუთხოვე, თუ მორავს ან კვირიას შენ მეხვეწურზე სხვა ხთისნასახნი უჩიოდნენ, შენ გამოესარჩლე და მათ გული უბრუნე, თუ ღვთისაგან საზიანო საქმე გამოვიდეს ხორციელებზე, შენს მეხვეწურს ეს ზიანი აარიდე, მას შენი კაბის კალთა დააფარე. 6. შეცოდების პატიებისათვის — მეხვეწურის შეცოდებისათვის, რომელიც მას მოუვა ბნელში ან „სისკარზე“, აღკვეთილ ადგილებზე სიარულით, დაუფიქრებელი ლაპარაკით, უწყსოდ იარადის

ხმარებით, ურიგო მუშაობით,—ყველა ამ შეცოდებისათვის შესაწირი გადახდევენ და შეუნდვენ; შენი ლაშქარი შენს კარზე შეკრბე.

საერთო ფონი „მოქსენებისა“ და „პირის-ქარისათვის“ ხუცობათა პირველი ჯგუფის ტექსტებში არის ღვთაებისა და წმინდანების ხოტბა, მათი სახელისა და ძალის განდიდება.

ხუცობათა მეორე ჯგუფის ტექსტებს ხევსურეთში წარმოადგენენ ე. წ. „სადიდებელთანი“. ეს ტექსტები შეიცავენ ღვთაებათა და წმინდანების („ხთიშვილთა“) სადიდებლებს. ტაბაკზე დაწყობილი შესაფერისი რაოდენობის (იმდენი, რამდენი ხთიშვილიც მოიხსენება) ლუდიან თასებზე, რომლებზეც დაკრულია ანთებული სანთლები, და რიტუალურ კვერბზე ხუცი დანარჩენ „ხატიონთა“ ანუ „ჯვარიონთა“ (ხატის ანუ ჯვარის მსახურთა) თანადასწრებით ადიდებს ღვთაებებსა და წმინდანებს თვითულ მათგანს ცალკე თითო თასით. ჩვეულებრივ ის იწყებს მორიგე ღმერთის დიდებით, შემდეგ ან კვირიაზე ან თავის თემის ხთიშვილების დიდებაზე გადადის და ბოლოს დანარჩენ ხთიშვილთა და ანგელოზებს ადიდებს. ზოგიერთ რელიგიურ წესჩვეულების შესრულების დროს სადიდებელთაი მოკლეა, ლუდიანი თასები ნაკლები რაოდენობით იდგმება ტაბაკზე და ნაკლები ხთიშვილნიც მოიხსენიება. მაგალითად, არხოტში ჩვეულებრივად სამი თასის დადგმა იცოდნენ ამ თემის სამი მთავარი ხატის—მიქელ მთავარანგელოზის, მთის ვეშაგის და ჯაჭველისათვის.

ტექსტების კლასიფიკაციის დროს ჩვენ ძირითადად ვეყრდნობოდით ჩვენ მიერ ხევსურეთსა და თუშეთში შეკრებილ მასალას. ხუცობათა ტექსტების აღნიშნულ ორ ჯგუფს მოვუნახეთ ანალოგები აღმოსავლეთ საქართველოს დანარჩენ ქართველ მთიელებში. ქვემოთმოყვანილი თუშური და ფშაური „დაჯელოსნების“ ანუ „დამწყალობნების“ ტექსტები ხევსურული „პირის-ქარის“ მსგავსს სალოცავ-სავედრებელ წარსათქმელებს წარმოადგენენ, ძირითად ნაწილში ყველა ამ ტექსტის შინაარსი ერთნაირია და ხშირად ეს შინაარსი თითქმის ერთი და იგივე ფრაზეოლოგიითაა მოცემული. ამიტომ ხევსურულ პირის-ქართან ერთად თუშურ და ფშაურ დახელოსნებას ჩვენ ხუცობათა პირველი ჯგუფის ტექსტებს მივაკუთვნებთ.

ასეთივე მსგავსება არსებობს ხევსურულ სადიდებლებთან ფშაურ, მთიულურ და მოხეურ „სადიდებლისა“ და თუშური „ჯვარულისა“. მსგავსად ხევსურული „სადიდებელთაისა“ ფშაურ, მთიულურ, მოხეურ და თუშურ ანალოგიურ ტექსტებში ღვთაებათა და წმინდანების („ხთიშვილების“) ჩამოთვლა და მათი დიდება-გამარჯვების მოხსენებაა მოცემული. ამდენად ეს ტექსტები თავისი შინაარსით ხევსურულ სადიდებელთა ანალოგებს წარმოადგენენ და ხუცობათა მეორე ჯგუფის ტექსტებს მიეკუთვნებიან. გარეგნული ფორმით კი თუშური სადიდებლის ანუ, როგორც მას თვით თუშები უწოდებენ, „ჯვარულის“ ტექსტები განირჩევიან იმით, რომ ისინი გართიმული არიან, ლექსად შედგენილი. ეს უკანასკნელი გარემოება გვაფიქვბინებს, რომ ჯვარული სასაუბროების წარსათქმელს კი არ წარმოადგენდა, არამედ შესაძლებელია ის სასულიერო სასიმღერო ყოფილიყო.

ამჟამად ჩვენ მოგვებოვება მრავალი ფაქტი, რომლებიც უდავოდ ხდიან იმას, თუ რა დიდი ადგილი ჰქონდა დათმობილი სასიმღეროებს სახატო რიტუალის შესრულების დროს. აღმოსავლეთ საქართველოს ქართველ მთიელებში უსიმღეროდ თითქმის არცერთი სახატო დღეობა არ ტარდებოდა. ხატში სიმღერებს ასრულებდნენ ფერხულის დროს, ან სასიმღეროებს ფანდურზე დაამღერებდნენ.

ფერხულის დროს შესასრულებელ სასიმღეროებს თუშეთში საერთო სახელად თვით ფერხულის სახელწოდების მიხედვით „ქორ-ბეღელა“ ეწოდება, ხოლო ხევსურეთში მათ „ფერჯისაის“ სასიმღეროები შეესაბამება. როგორც თუშური ქორ-ბეღელას, ისე ხევსურული ფერჯისაის სასიმღეროები და ფერხულები განკუთვნილი იყვნენ სხვადასხვა ხთიშვილთა სახელზე და ამ ხთიშვილთა სახელებით იხსენიებოდნენ. თავისი შინაარსით ქორ-ბეღელას სასიმღეროები საგრძნობლად განსხვავდებიან ხევსურული ფერჯისაის სასიმღეროებისაგან. მიუხედავად იმისა, რომ თვითეული ქორ-ბეღელას სასიმღერო გარკვეულ ხთიშვილს მოიხსენებს და ამ ხთიშვილის სახელზეა განკუთვნილი, ყველა ქორ-ბეღელას ტექსტის შინაარსი თავის ძირითად ნაწილში სავსებით ერთნაირია და ფორმის მხრივაც ერთსა და იმავე ფრაზებშია ჩამოყალიბებული. ქორ-ბეღელაში მოცემულია: 1. იმ ხთიშვილის სახელი, რომლისთვისაც დღეობაა განკუთვნილი, 2. ხთიშვილისადმი მიმართვა პურის მოსავლის, საქონლის და ადამიანთა მატებაზე და 3. ბოლოს (ან თავში) მოცემულია ეპიზოდი ხთიშვილის სახელობის ხატის კარზე აღვის' ხის ამოსვლის შესახებ. ქორ-ბეღელას შინაარსის მეორე ელემენტი ქრისტიანობისათვის უჩვეულო სახითაა მოცემული და წარმართულ-რელიგიურ ტექსტებს უფრო მოგვაგონებს. წმინდანის (ხთიშვილის) წინაშე ლოცვა-ვედრების ნაცვლად მასში ხთიშვილისადმი მოთხოვნილება არის წაყენებული: თუ გინდა ჩვენგან სავსე კოდები გქონდეს, პურის მოსავალი გვიმატე, თუ შესაწირავი საკლავი გინდა, საქონელი გვიმატე, თუ „მოსახელენი“ გინდა, შენი საყმო გაამრავლეო და სხვა. არქაულობის ბეჭედი აზის ამ სასიმღეროების მესამე ელემენტსაც. სამწუხაროდ, ქორ-ბეღელას მოცემულ ტექსტებში ეს ელემენტი ფრაგმენტებად არის წარმოდგენილი და დამატებითი მასალის ძიებაა საჭირო მისი მთლიანი სახის აღსადგენად. რაც შეეხება ხევსურული ფერჯისაის სასიმღეროების შინაარსს, მასში მოცემულია ხთიშვილთა ბუნების დამახასიათებელი მხარეები და მოთხრობილია მათი სავსე საქმეები.

როგორც აღვნიშნეთ, ქორ-ბეღელას და ფერჯისაის სასიმღეროები სრულდებოდა ხატში ანუ ჯვარში ფერხულის დროს. თუშეთში ხატის მამულის გარკვეულ ადგილზე, უფრო ხშირად მამაკაცების სადგომ ადგილზე, რამდენიმე კაცი მხარი-მხარს გადაებმოდა და წრეს მართავდნენ. მეორე წყება მამაკაცებისა მათ მხრებზე შეადგებოდა და აკრთვე მხარი-მხარს გადაებმოდა. ეს ორსართულიანი წრე ნელის ნაბიჯით და სათანადო რიტმის დაცვით ხატის შენობისაკენ გაემართებოდა, თან მარჯვნივ ტრიალებდა და ქორ-ბეღელას სასიმღეროს ამბობდა. სასიმღეროს თითო მუხლს ორპირად ამბობდნენ და, თუ სასიმღეროს ტექსტი მოთავდებოდა ხატის კარზე მისვლამდე, მას თავიდან გაიმეო-

რებდნენ. ზოგჯერ, როდესაც ცეკვის მოსურნე ახალგაზრდობა ბევრი იყო, ქორ-ბელელას ორ-სამ წრეს გააკეთებდნენ. მაშინ თვითეული წრე რიგ-რიგობით იმეორებდა სასიმღეროს ერთსა და იმავე მუხლს ორჯერ — ჯერ ერთი წრე ორჯერ ერთ მუხლს იმღერებდა, შემდეგ ამავე მუხლს მეორე წრე ორჯერვე გაიმეორებდა და ასე შემდეგ. ქორ-ბელელაზე თუში იკვლევდა თავის მომავალს: თუ ქორ-ბელელა იქცეოდა და სიმღერაც ირეოდა, მაშინ საქონელი და ადამიანი დაგვეხოცებაო და პირიქით, თუ ქორ-ბელელა კარგად მიდიოდა და სიმღერაც შეწყობილ-შეხმატკბილებული იყო, მაშინ საქმე კარგად წაგვივაო, ფიქრობდნენ ძველად თუშები. ხატის კართან ქორ-ბელელა იშლებოდა და სიმღერაც წყდებოდა.

ქორ-ბელელას სასიმღეროს ვარიანტებს ჩვენ ვხვდებით ხევსურეთშიც. ფერხულს ვარდა აქ ამ სასიმღეროს, ისევე, როგორც საგმირო ხასიათის ლექსებს, ფანდურზეც ამღერებდნენ დასტურები ხატის ანუ ჯვარის შემობაში სხვადასხვა საღვთისმსახურო რიტუალის შეარულების დროს ცალ მუხლზე ჩოქით.

ხევსურული ფერჯისაიც ხატის მახლობლად დგებოდა. მოცეკვავენი ერთმანეთს ხელიხელ გადაებმოდნენ და წრეს აკეთებდნენ. წრის მონაწილენი ორ გუნდად იყვნენ გაყოფილი და მათი მეთაურები წრეში ერთი-მეორის პირდაპირ იდგნენ. წრე დაიწყებდა მარჯვნივ ტრიალს, თან ნელის ნაბიჯით მიემართებოდა ხატის კარისაკენ და თან ფერჯისაის სასიმღეროს ასრულებდა. სიმღერას იწყებდა ერთი გუნდის მეთაური და მას მისი გუნდი ბანს აძლევდა, შემდეგ მეორე გუნდის მეთაური იმავე სიტყვებს გაიმეორებდა და მისი გუნდი-კი მას ბანს მისცემდა. ასე მღეროდნენ სასიმღეროს თვითეულ მუხლს ორ-ორჯერ და ხატის-კარის შორი-ახლო ფერჯისაი დაიშლებოდა და სიმღერაც შეწყდებოდა. ხშირად ეს ფერხული დღეობის დასასრულს ხატიდან წასვლის დროს იმართებოდა, წრე ხატის მოშორებით დგებოდა და სოფლისაკენ მიემართებოდა; მაშინ ამ ფერხულში ქალებიც იღებდნენ მონაწილეობას.

ქორ-ბელელას და ფერჯისაის სასიმღეროების გვერდით ჩვენ ვაქვეყნებთ დამატებით თუშური ლექსების ნიმუშებს ხთიშვილთა შესახებ. ისინი საყურადღებონი არიან როგორც თავისთავად, ისე ზემოაღნიშნულ სასიმღეროებთან ანალოგების მხრივ. ეს ლექსები ხალხის მეხსიერებაში სუსტადღაა შენახული და ამიტომ მეტად ფრაგმენტარული არიან.

არსებობს კიდევ ერთი ჯგუფი ხევსურული სასიმღერო ლექსებისა, რომლებსაც ამღერებდნენ ფანდურზე ცალ მუხლზე ჩოქით დასტურები ხატის დარბაზში რიტუალური პურობის დროს. ეს სასიმღეროები საგმირო ხასიათის ლექსებს წარმოადგენენ. მათში მოთხრობილია ხატის ყმათავან ამა თუ იმ ხევსურის მიერ შესრულებული საგმირო საქმეები. ხევსურის ძველი რწმენით, ხატი თავის ყმებს თვით ეხმარება მტრების წინააღმდეგ ლაშქრობაში, მათ წინ მიუძღვის, ან დასახმარებლად თავის „ლაშქარ-მწვევართ“ დაადევნებს; ხატს ესაიამოვნება და ეამაყება, როდესაც მას „კაი ყმანი“ ჰყავსო. ამიტომ საგმირო ხასიათის სასიმღეროები ხატში განკუთვნილი იყო იმ ხთიშვილის გასარაობად, სასაიამოვნებლად და გულის მოსაგებად, რომლის სახელობისაც იყო ესა თუ ის ხატი. საგმირო ლექსების წარმოშობის საკითხისათვის

საყურადღებო არის აგრეთვე ის ფაქტიც, რომ ხევსურეთში მხოლოდ საგმირო ხასიათის ლექსებს ეწოდება სასიმღეროები. სატრფიალო ლექსებს კი აქ სასიმღეროები არ ჰქვიათ, თუმცა მათ ჩვეულებრივ ფანდურზე ამღერებენ ხოლმე. ჩვენ აქ არ მოგვყავს საგმირო ხასიათის სასიმღეროების ნიმუშები, რადგან ჩვენი სამუშაო ამჟამად შემოვფარგლეთ ხუცობათა და ხთიშვილთა შესახებ სასიმღეროების ტექსტების გამოკვეყნებით.

თქმა არ უნდა, რომ მოტანილ მასალას ქართველი ტომების უძველეს სარწმუნოებრივ შეხედულებათა აღსადგენად უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს. მიუხედავად მათი ქრისტიანული იერისა, ამ ტექსტებს შემოუნახავთ წარმართული რელიგიის მნიშვნელოვანი ელემენტები. კერძოდ, ხუცობათა მიხედვით მქლავნდება საღვთისმსახურო წარსათქმელების შემადგენელი კომპონენტები და მათი თანამიმდევრობა, ხოლო ქორ-ბეღელა, ფერჯისაი, მათთან დაკავშირებული და სხვა სასიმღეროები ხთიშვილთა შესახებ წარმართულ რელიგიურ წესჩვეულებათა და სოფლმხედველობის ანარეკლს წარმოადგენენ. ამიტომ გადაჭარბებული არ იქნება, თუ ვიტყვით, რომ აქ მოტანილი მასალა თავისებურ გასაღებს წარმოადგენს ქართველი ტომების უძველესი რელიგიის დასადგენად.

ქვემოთმოყვანილი ხევსურული და თუშური ტექსტები, რომელთა ბოლოში ჩამწერის გვარი და სახელი მოხსენებული არ არის, ჩვენ მიერ არის ჩაწერილი. მასალის შეგროვებაზე ვმუშაობდით: ხევსურეთში 1929 წელს და თუშეთში 1932 წელს. ორივე შემთხვევაში ამ მუშაობას ვასრულებდით სხვა ამოცანების შესრულებასთან ერთად. ხევსურეთში მასალა შევაგროვეთ მის სამივე ნაწილში: 1. ბუდე ანუ მირგვალ ხევსურეთში (ს. ს. ბარისახო, ხახმატი, ბაცალიგო და სხვ.), 2. მიღმახევე-შატილში (ს. ს. ლებაისკარი, შატილი და სხვ.) და 3. არხოტში (ს. ახიელი). მასალის კლასიფიკაციის მიზნით, და აგრეთვე იმისათვის, რომ ჩვენ მიერ შეგროვილი მასალა სრული ყოფილიყო, ჩვენ დავაგროვეთ ლიტერატურაში და ხელნაწერებში¹ გაბნეული მეცნიერულად ღირებული მასალა და მით შევავეთ ჩვენი კრებული.

¹ ეს ხელნაწერებია: ს. იორდანიშვილი, ეთნოგრაფიული მოგზაურობა ხევსა და კახეთში, 1923 წ. (წინასწარი მოხსენება); სტ. მენტეშაშვილი, თუშეთის ეთნოგრაფიული ექსპედიციის მასალები, 1932 წ. და ალ. ოჩიაური, ხევსურეთის ხალხური დღეობების კალენდარი, 1938 წ.; პირველი ორი ხელნაწერი ეკუთვნის საქართველოს მუზეუმს და ინახება მის ეთნოგრაფიული განყოფილების არქივში, ხოლო უკანასკნელი ხელნაწერი ენიშკის საკუთრებას წარმოადგენს და ინახება მის ეთნოგრაფიული განყოფილების არქივში.

I. ხუცობანი

A. პირის-ქარი (დაველოვნება, დამწყალობება)

I. ხმსურული

ა) საკლავის დაკვლის წინ

„დიდება ღმერთსა, მადლი ღმერთსა, დიდება დღეს დღესინდელსა რჯულ ქრისტიანთა, დიდება მზესა-დ მზისმყოფთ ანგელოზთა.

დიდება, გამარჯვება თქვენდა, წმინდანო ანგელოზნო! თქვენად სამთავროდ, თქვენად გასამარჯოდ იყვას მოწესნებული სამსახური. თქვენ ემ სამსახურის მომგსენეთ ნუ მაიწყენთ, ნუ მაიძულებთა. რასაც მწარზე და გულზე გეძახდნთ, — იმაზედ გაუგონიდით. რასაც წყალობას გეთხოვებოდნთ, — ის წყალობა უბოძვიდით. სხვან ხთისნასახნ თუ რაზედ უწყებოდან, — მადლი, ხოიშან დაუთხოიდი, ამათ ყუდროშიგით კაც გეძახდან, — კაცს მაუმატიდით ღონესა, ქონეს, ორფეც-ოთხფეცს, თქვენ ზღვენთა-დ ულუფად მაუმატებენ. ნურას მოხკერძებთ ამათ ყუდროში სენ-სასჯელს, საზიანოს, მტრის ჯმას, სიკვდილს; უშველიდით, გადაუგდიდით, სხვა ალაგ, ყუდრო გაუსწავლიდით. ამათ ყუდროშიგით ველთ გადიოდან-დ თქვენს ბედს უძახდან, დავლათს ეძახდან, — თქვენ ბედი, დავლათ დაახმარიდით, გახყვიდით, გაუმარჯვიდით, სახელ-სარგებელს მიაგანნიდით. მტერს მიზდევდან, — მისწივნიდით, მოსდევდას ვინ, — გამახვეწნიდით, თქვენ კაბის კალთა დაუფარიდით, შინ მშვიდობით შამახვეწნიდით. ზაფხულობა მშვიდობით გადაუყრიდით, სფველ ღალიან-ბარაქიან ამაუყენიდით. თუ რა შაგცოდვან ან ბნელსა, ან სისკარსა, ან ფეჯის ნალითა, პირისქართა, იამან-მახვილითა, საბელ-სამხრითა, გზა-შარად ლაჯითა, — შანაწყენ-შანაცოდვარ შაუნდვიდით, ზღენითა, სანთლით გადააჯდივიდით. თავის ლაშქარნ თავის კარსა-დ თავის კამალას მიხკრიფნიდით. სხვან ხთის ნაბადებნ თუ რაზედ უწყებოდან, — მადლი-დ ხოიშან დაუთხოიდი. ჯარისა, მჯრის ნაოფლარს ჯვარ დაუწყერიდით, ნივთი, ბარაქა დაუტანიდით. თქვენ თქვენი გამჩენი მორიგე ღმერთი არ მაგიწყენსთ, არ მაგიძულებსთ, თქვენ თქვენს მეხვეწურს ნუ მაიწყენთ, ნუ მაიძულებთ. რასაც მწარზე და გულზე გეძახდნთ, — იმაზედ გაუგონიდით, ის წყალობა უბოძვიდით. ქრისტემ დაგიწერასთ ჯვარ თქვენ ზღვენთა-დ სამსახურ. მეშველი, მწყალობელი იყვენით ქუდოსან-მანდილოსნისა, ორფეც-ოთხფეჯისა, ნამაშვრალ-ნამუშავრისა“.

ჩაწერილია ს. ბარისახოში, კვირას ხატის ხუცის გ. ჭინჭარაულის თქმით.

ბ) საკლავის დაკვლის წინ

„დიდება შენდა გიორგივ რჯულიან-ურჯულოთ სალოცავო, ნაღვარში მებურთალო! დღეს შენი გამჩენი ღმერთი არ მაგიწყენს, შენ მეხვეწურთ ნუ მიიწყენ. დღეს ჩოქის მამხრელთა, მადლის მამთხოვთა, სამსახურებ შამავსებელთა რასა მჯარზე და გულზე გეძახდან,—ის წყალობა უბოძედიოთა, მარიგეს ღმერთსა, დიდსა კვირას გამაუთხოიდიოთა. სინანულს თუ გეძახდან,—ულხინიდიოთა. გაჭირვების დღეს თუ გეძახდან,—გახყვიდი, გაუმარჯვიდი, სახელ-სარგებელს დაახმარიდი.

შენა სამთავროდ, გასამარჯვოდ, გიორგი რჯულიან-ურჯულოთ სალოცავო, შენ მეხვეწურთ შენ დავლათ დაახმარე“.

ჩაწერილია „ათენგენობას“, ხახმატის წმ.
გიორგის ხატში, ს. ბისოში
ხუცის ბ. ქეთელაურის თქმით.

გ) საკლავის დაკვლის წინ

„ხთისაგან გამარჯვება შენდა, გიორგი ნაღვრის-პირისაო, რჯულიან-ურჯულოთ სალოცავო. შენ შენი გამჩენი ღმერთი გადიდებს, არ მაგიწყენს, არ მაგიძულებს.

მარიგეს ღმერთსა და დიდს კვირაეს გახვეწებთ, თქვენ უშველეთ თქვენს მეხვეწეთ, საწარმართო ანგელოზნ დააყოლეთ, ეს ზაფხული შვიდობით დამდგარ შვიდობით გადააყენეთ; თუ რა ხთისკრივ გამოდიოდა საჯერ-საზიანო საქმეი,—ნურას მახკერძებთ ნების ოფლ აღებით.

შენაც სამთავრო, შენაც გასამარჯვო, გიორგი ნაღვრის მებურთალო“.

ჩაწერილია „ათენგენობას“, ს. ბისოში
ხუცის გ. ქეთელაურის თქმით.

დ) საკლავის დაკვლის წინ

„თქვენად სამთავროდ იყოს, გასამარჯვებლად, გიორგი რჯულიან-ურჯულოთ სალოცავო ნაღვარში მებურთალო, ჯელოსან სამძიმარო, გიორგის მოდემომტრენო მოწსენებული სამსახური, დღეს მახრილ ჩოქი, მათხოვილ მადლი. გეძახნა, გეხვეწებან მანდილოსნები, შენ ბედი, დავლათ დაახმარევი მანდილოსნებსა, თავისა ჯალაფობასა. რასა მჯარზე და გულზე გეძახდან,—იმაზე გაუგონიდი; რასა წყალობას გეთხოვებისა,—ის წყალობა უბოძევი, მარიგეს ღმერთსა, დიდს კვირას გამაუთხოვიდი; სნეულზე გეძახდან,—სნეულს ულხინიდი, ლხენის წამალ დააყარიდი; რასა გულზე და მჯარზე გეძახდან,—ის წყალობა უბოძევი, თავი პირწალმა დაუბრუნედი; რასა წყალობასა გამაელოდეს,—ის წყალობა უბოძევი; ხთისკრით თუ რა გამადიოდას სასჯელი, საზიანო საქმე კაცისა, საქონისა მავლაი,—ნუ მახკერძევიდი, სხვა ალაგ, ქალაქ მიასწავლიდი; წულისა მეხვეწურები იყვან,—წულს მაუმატევიდი; ჯარისა, მჯრის ნამაშვრალსა ნივთი, ბარაქა დაუტანიდი; მშვიდობით დამდგარიყვ ზაფხულობა, სთველ ღალიან, ბა-

რაქიან დაუყენიდი. შენისა სამთავროდ, გასამარჯვად დღეს მახრილ ჩოქი, მათხოვილ მადლი ამ სამსახურის პატრონისა, ამათ ჯალაფობისა. ისმინე, გაიგონე, მლხენელი, მხოიშნელი, მეშველი, მწყალობელი იყავ, ძალო ხთისაო, მადლო სამწირველისაო“.

ჩაწერილია გ. ჩიტაიას მიერ სანაღვეს ხატში, ამავე ხატის ხუცის თქმით.

ე) საკლავის დაკვლის წინ

„დიდება ღმერთსა, მადლი ღმერთსა, დიდება დღეს დღესინდელსა რჯულქრისტიანთასა, დიდება მშესა, მზისმყოლთ ანგელოზთა!

შენ შენი მორიგე ღმერთი გადიდებს, არ მაგიწყენს, არ მაგიძულებსა,—იკადრე, აიტანე შენა სამთავროდ, გასამარჯოდა, ხთის კარზე მასახმარადა. შენს მეხვეწურს, ჩოქის მამხრელს, სამსახურის მამკსენეს სცევდი, ხფარევიდი, შველდი, სწყალობდი. ავის დღისაი, ლალის მტრისაი, მავნისა მარჯისაი, — ყოვლისა უფარვიდი შენი კალთაი. თუ რა შაგცოდეს, შაგაწყინეს უცოდრობით, უმეცრობით, პირისქარით, ფეჯის ნალით, ყმა შაუწყენით, ბატონ შაუნდობარ არ იქნების მახრილი ჩოქი, მათხოილი მადლი, მოკსენებული სამსახური! პირქუშო ცეცხლის ალიანო, დღეს მაგის ყუდროს ჯალაფობისაი, კაცისა, საქონისაი, ორფეჯ-ოთხფეჯისაი, ქუდოსან-მანდილოსნისაი, ნაშვრალ-ნამუშავრისაი მწყალობელიმც იყავ“.

ჩაწერილია ს. ბაცალიგოში, პირქუშის ხატის ხუცის ს. არაბულის თქმით.

ვ) სახლის განათვლის დროს

„ქრისტეო და ღმერთო, დასწერე ჯვარი ზღვენსა, სამსახურსა! ნურას ბაღინჯსა, კავატს დაუდევნებ სამსახურზე საჯსენებს ანგელოზს!

ამ სამსახურითა გადიდნას ღმერთმა, გაგიმარჯვას, ყუდრო კარზე მდგომო ანგელოზო, ჯელის მდებელო-დ მგებელო. გეძახან, გეხვეწებიან ეს სამსახურის მკსენენი,—შაიხვეწენ, დავლათ დაახმარე. რასა მკარზე და გულზე გეძახდან, გეხვეწებოდან,—იმაზე გაუგონიდი. რასა წყალობას გთხოვდან,—იმ წყალობით შაინახიდი. თუ რა შაგაწყინან უცოდრობითა, უმეცრობითა, პირისქარითა, ფეჯის ნალითა,—შანაწყენ აპატივიდი, ავს დღესთანით უშველიდი, ლალს მტერსთანით ჯელი-დ ჯმალ მტრისა ახადიდი, ჯმა სიკვდილისა მააშორიდი, თავობით პურსა, წულს მაუმატიდი, კაცსა კაცრიულობას. წულ-ყმას გახვეწებდას,—უზიანოდ გაუზარდიდი, ბედ მარიგე ღმერთს მაუთხოიდი. დიდ კვირავს სხვან ხთისნასახნ თუ რას უჩიოდან, უკულმ უდგებოდან,—მადლი, ხოიშან დაუთხოიდი, თავად პირწაღმ, გულწაღმ დაუბრუნდიდი, ნების ზღვენ, სანთელ აატანიდი, ნების ოფლ ჯვარ დაუწერიდი, ასეულ მიწრიელ დაულაგმიდი. სნეულზე გეძახდან,—სნეულს ულხინიდი, შენ სანთელ, დიდება მაგემატების. თუ რა გამავიდოდას ხთისკრით

ხთის იასაული ვმელთაზე ვორციელთაზე, ბეგარ-ყალან ზიდევდას,—ნუ რა მახკერძიდი. სენი, სასჯელი, საკლო-საზიანო საქმე ეღირებოდას რა, ეკერძებოდას რა,—მარტე დაღირებულ გადააშორიდი, ავ საქმე კაზედ მაუქციდი. ეს ზაფხული მშვიდობიანად გარდუყენიდი, სთველ ლალიან, ბარაქიან აძუყენიდი, ნაოფლარს ვარისა, მჭრისას ვვარ დაუწერიდი, ხეავი, ბარაქა დაუტანიდი, მექარ-მელალატე მაურიდიდი. ველთ თუ ვინ გავიდოდას მაგათ ყუდროით მეველე, მენადირე,—გახყვიდი, გაუმარჯვიდი, მტერზე, ნადირზე ველ მაუმართიდი, სახელსარგებზედ სავენებ მარტე მიაშორიდი.

შენად სამთავროდ, შენად გასამარჯოდ, ყუდრო კარზე მდგომო ანგელოზო, შენ სამსახურის მაჯსენეთად, ამით თავ ვალაფობისად, კაცისად, საქონისად, ქუდოსან-მანდილოსნისად მშველელი, მწყალობელი, მლხენეი, მხოიშნებელი იქნები. რაც ჩემით ენა-პირით მაჯსენებას დაგაკლებ,—შენ მენს მეხვეწურთ შენს წყალობას ნუ დააკლებ“.

ჩაწერილია ს. ლეზაისკარში ამ სოფლის და ს. კისტანის ხატების ღვთისმშობლის, მთავარ-ანგელოზის და ნახარელას ხუცის ს. კინჭარაულის თქმით.

ზ) სახლის განათვლის დროს

„შენა სამთავროდ, შენა გასამარჯოდ ას, ყუდრო კრის დამკერო ანგელოზო, მოჯსენებული სამსახური. ამით შენ გადიდას ღმერთმა, შენ გავიმარჯვას. შენ შენი გამჩენი მერიგე ღმერთი გადიდებს, არ მაგიწყენს, არ მაგიძულებს,—შენ მეხვეწურთ ნუ მაიწყენ, ნუ მაიძულებს. რასა მჯარზედა, გულზედ გეძახდან, გეხვეწებოდან,—იმაზედ გაუგონიდი, შენი წყალობით შაინახნიდი, ნურას მახკერძებ, ნურას დააღირებ. ავს საქმეს ეკერძებოდას,—გარდაუვდიდი, ავ საქმე კაზედ მაუჯდინიდი, ზაფხულობა მშვიდობით გადააყრიდი, ნაოფლარს, ნამაშვრალს ვვარ დაუწერიდი, მექარ-მალალატე მაუშორიდი. დღეს მახრილი ჩოქი, მათხოილი მადლი, მოჯსენებული სამსახური შენა სამთავროდ ას, შენა გასამარჯოდ, ხთის კარზედ მასახპარად. შენ შენ მეხვეწურთად, მაგათ თავ ყუდროთ ვალაფობისად, კაცისად, საქონისად, ორფეგ-ოთხფეგისად, ქუდოსან-მანდილოსნისად, ნაშვრალ-ნამუშავრისად, ბედისად, ბოლოსად, ყურთა მსმენელთად მეშველი, მწყალობელი, წალმამდევი იყავ“.

ჩაწერილია ს. დულში ა. არაბულის თქმით.

ც) საკლავის დაკვლის წინ

„დიდება ღმერთსა, მადლი ღმერთსა, დიდება დღეს დღესინდელსა ვუღ კრისტიანთასა, მხესა, მზისმყოლ ანგელოზთა, დიდს კვირიასა, ხთის მალღის მაკარვსა!“

დიდება-დ გამარჯვება შენდა, კელმწიფევე ხთიშობელო, ხთის საყვარელო ანგელოზო. გადიდებ, შკნი გამჩენი ღმერთი არ მაგიწყენს, არ მაგიძულებს შენის გადენ შაძლებისად.

გეძახით, გეხვეწებით ლალის მტრისად, მწარის სიკვდილისად. ლალი მტერი და მწარე სიკვდილი აგვეადე, გადაგვიგდე, ავ საქმე კახე გაგვიხდინე, კაცსა და კაცრიელობას მოგვიმატე, შენს სიდიდეს ემატებოდას. წულისად გეხვეწებოდათ,—წულ მარიგეს ღმერთს გამაგვითხოვე. წულს გახვეწებდით,—გვიდღიგძელე, კაის ბედისა და დავლათისა მაგვიხდინე. ზაფხულ მშვიდობით გადმოგვაყრეინე, სთველ ლალიან-ბარაქიან ჩამაგვიყენე, ჯარისა და მჯრის ნაჰაშვრალზე ჯვარ დაგვიწერე, მაქარ-მაღალატე მაგვირიდე. მახრილი ჩოქი, მათხოილი მადლი შენად სამთავროდ, გასამარჯოდ ას, კელმწიფე ხთიშობელო, ხთის საყვარელო ანგელოზო. შენ შენის მეხვეწურისა სამეშლო-სამწყალობლოდ დიდისა-ცოტაისადა, ორფეგ-ოთხფეგისადა, ქუდოსან-მანდილოსნისადა მეშველი, მწყალობელიც იქნები, სცევი, ხფარევი, შველი, სწყალობდი“.

ჩაწერილია ს. შატილში, ღვთისმშობლის ხატის ხუცის გ. ჰინჭარაულის თქმით.

თ) ს ა ნ თ ე ლ - ს უ ფ რ ა - ჭ ი ქ ა - ბ ა რ ძ ი მ ზ ე

„გადიდებთ, თქვენი გამჩენი ღმერთი არ მაგიწყენთ, არ მაგიძულებთა, თქვენ თქვენს მეხვეწურსთ ნუ მაიწყენთ, ნუ მაიძულებთა. დღეს ჩოქის მხრელთა, მადლის მთხოვართა თქვენ მეხვეწურთ, სანთელ-სუფრა-ჭიქა-ბარძიმთ მამკსენეთა ნუ მაიწყენთ, ნუ მაიძულებთა. გეძახთ, გეხვეწებდით სანთელ-სუფრა-ჭიქა-ბარძიმთ მამკსენენი. რასაც მჯარზე და გულზე გეძახანთ,—იმაზე აართვით, იმაზე გაუგონეთა. რასაც წყალობას გეთხოვებიან,—ის წყალობა უბოძეთა. კელი-დ ჯმალ მტრისა აჯადეთ, ჯმა სიკვდილისა მათშორეთ. ზაფხულ მშვიდობით გარმაყრეინეთ, სთველ ლალიან, ბარაქიან ჩამაუყენეთა, ჯარისა, მჯრის ნამაშვრალ ჯვარ დაუწერეთ, ბარაქა დაუტანეთა. თუ ვინ გავიდოდას მაგის ყუდროთაი მგზავრი, მეჯზაური-დ თქვენ ბედსა, დავლათს აჯსენებდას,—თქვენ ბედი, დავლათ დააქმარეთ, გახყევით, გაუმარჯვეთ, საგარეო საქმეზე კელ-მაუმართეთ, სახელ-სარგებელს მიაგანეთ, საენებელ გადაუგდითა. მახრილი ჩოქი, მათხოილი მადლი თქვენად სამთავროდ, თქვენად გასამარჯოდ ას, აქ ნაკსენებნ ანგელოზნო, მაღალო ღმერთო, დიდო კვირეაო, მახვეწურთა სამეშლო-სამწყალობნელადა დიდისა-ცოტაისადა, კაცისა-საქონისადა, ორფეგ-ოთხფეგისადა, ქუდოსან-მანდილოსნისადა მეშველი, მწყალობელიც იქნები, მწყალობდე შენი სახელის მადლსა.

ივანე ოქროსპირისა სანატრელო ხთისა, დიდება ღმერთსა, დიდება ძალ ხთისასა, სამართალ კვირაისასა, იმათთან ნაკსენებ-ნადიდებ ანგელოზთა, ჟამის მამკლებთა, სანთელთ მამდგომთა, ლოცვა-წირვის მასმინართა“.

ჩაწერილია ს. შატილში, ღვთისმშობლის ხატის ხუცის გ. ჰინჭარაულის თქმით.

ი) საკლავის დაკვლის წინ

„დიდება ძალ ხთისასა, სამართალ კვირაისასა, იმათთან ნაცსენებ ანგელოზთა!... ივანე ოქროპირისა!... სანატრელ ხთისაო.

დიდება ღმერთსა, მადლი ღმერთსა, დიდება დღეს დღესინდელთასა რჯულთ ქრისტიანთასა!

ამ სამსახურითა შენ გადიდას, გაგიმარჯვას ღმერთმა, თავადო მთავარ-ანგელოზო. გეძახს, გეხვეწების აპარეკა¹ თავით მდაბლითა, გულით მართლითა, გახვეწებს თავსა, ჯალაფობასა. რასაც მვარზე და გულზე გეძახდას, — იმაზე დაარქვიდი, იმაზე გაუგონიდი. რასაც წყალობას გეთხოვებოდას, — ის წყალობა უბოძიდი, ნურას მახკერძებ ამის ყუდროსა სენსა, სასჯელსა, საზიანო საქმესა, ლაღს მტერსა, მწარე სიკვდილსა. თუ რა ეღირებოდესა, — ახვადიდი, გადაუგდიდი, ავ საქმე კაზე მაუჯღინიდი. ბედისად მეხვეწურ იყვესა, — ბედი მარიგეს ღმერთს გამაუთხოიდი, დიდს კვირაეს გამაუთხოიდი; გასაზღო, გასახარო წულ-ყმა მისციდი. წულ-ყმას გახვეწებდას, — კაის ბედისა, დავლათისა მაუჯღინიდი. ზაფხულობა მშვიდობით გარმააყრევიდი, სთველ ღალიან, ბარაქიან ჩამაუყენიდი. თუ სად ვინ ამის ყუდროთა გავიდოდას, შენს ბედსა, დავლათს ეძახდას, — შენ ბედი, დავლათ დააქმარიდი, გახყვიდი, გაუმარჯვიდი, საგარეო საქმეზე კელ მაუმართიდი!

შენაც სამთავროდა, შენაც გასამარჯვადა, თავადო მთავარ-ანგელოზო, შენ სამსახურის მამჩენის სამეშველოდა, სამწყალობნელადა კაცისა, დიაცისა, ორფეც-ოთხფეცისადა, ქუდოსან-მანდილოსნისადა იყოს მაქსენებული სამსახური“.

ჩაწერილია ს. შატლიში მთავარ-ანგელოზის ხატის ხუცის ვ. ჭინჭარაულის თქმით.

იბ) საკლავის დაკვლის წინ

„ღმერთმა აღიდას შენ ძალი-დ სახელი, მიქაელ მთავარ-ანგელოზო, შენა სამთავროდა და გასამარჯოდა მაიჯმარე ეს ზღვენი, სამსახური, პირის საბანი, შენ მეხვეწურთა მეზღვენეთადა და მამა-შვილებისადა! დიდება ღმერთსა, მადლი ღმერთსა, დღეს დღესინდელთა წმინდათ ანგელოზთა, ძალს ხთისასა, ძალსა და მადლსა კვირაისასა. დიდება-დ გამარჯვება შენდა ისევ მიქაელ მთავარ-ანგელოზო. გეძახ-გეხვეწებიან ეს მამა-შვილი, მე შენდ შამამიხვეწებიან, შენ შენს გამჩენსა, მორიგესა დამრიგეს შაახვეწნიო. ღთის იასაულნი გამავიდოდან ხთისაგანა გამაშობილნი, კვირაი სარდლობდან, ჯორციელთ ბეგრევედანა, ყალანს იღებდანა, — შენ მეხვეწურთად ნუ მიხკერძება, ნებით აჯღივიდი, სხვა ყუდრო, შარაგზა გაასწავიდი, იხვივნიდი, იხვეწნიდი ავის დღისადა, ღალის მტრისადა, მწარის სიკვდილისადა, საზიანო საქმისადა. ჩემგნი რაც ვსენებასა გაკლდებოდასა, — შენს წყალობას მაუმატიდი მაგათ ყუდროჩია კაცისადა, საქონისადა, ქუდოსნისადა, მანდილოსნისადა, მაგათ თავისა-დ ჯალაფობისადა, ყურთა-მსმენთადა.

¹ მსხვერპლის მიმტანის სახელი.

ღირსეულად შაიწირე, სამთავროდ, გასამარჯოდ მაივმარე, თავო მთავარო-ანგელოზო“.

ჩაწერილია გ. ჩიტაიას მიერ ს. ახიელის ხუცის გ. ჯაბუშანურის თქმით.

იბ) ლ უ დ ი ა ნ კ ო დ ზ ე

„ღმერთმა აღიდას შენ ძალი, შენ სახელ-სამართალი, მიქიელ კარის მეზობელო, მოძმე მიქაელისაო. შენა სამთავროდ, შენა გასამარჯოდ მაივმარი ეს კოდ-საფუარი, სადიდებელი, შენ ჯაბუშანურთად, მაგათ თავისა-დ ჯალაფობისად, კაცისად, საქონისად საშველოდ, სახოიშნოდ, სამწყალობნელოდ მაივმარი, შენდ დღეობა, რიგის ყენება არ დაუკლავა-დ შენს წყალობას ნუ დააკლებ, ხთის კარზე შაიტანი, ღმერთი შენს ბატონობას გაუმარჯვებს.

ამინ, დიდება ღმერთსა, მაღლი ღმერთსა, დიდება დღეს დღესინდელთა ძალს ხთისას, ძალს კვირაისას, დიდება-დ გამარჯვება შენდა, მიქიელ კარის მეზობელო, მოძმე მიქაელისაო. ღმერთმა გადიდას, ღმერთმა გაძრიელას ამ კოდ-საფუარ-ზედა, სადიდებელზე, ღმერთმა მაგცას ცამდინ სიმაღლე, ზღვამდინ სიმაგრე, შველვა, რგება, ხოიშნობა შენ მეხვეწურთად ჯაბუშანურთად. გეძახან ჯაბუშანურნი, გეხვეწებიან, — შაიხვეწნიდი. რასაც მგარზედა, გულზე გიძახებდან, — იმ მგარ, იმ გულზე გაუგონიდი; რასაც წყალობას გეთხოებოდან, — გამჩენს ღმერთს დაუთხოიდი, წინპირად კაცის მეხვეწურნი კაცსა კას დროს მაუმატიდი, ღონე-ქონეს მაუმატიდი, შენთ ზღვენთა, დიდებათა მამატების. ველთ ვინ გავიდოდას შენს მეხვეწურთ ჯაბუშანურთ ყუდროჩი-დ ბედსა, დავლათს შენს ავსენებდას, — შენ ბედი, დავლათი დაავარიდი, შორს მყოფ ახლოს დაუხვდიდი, შენ კაბის კალთა ჩაუფარიდი. სხვა ხთისნაბადებ თუ რა უწყრებოდას, უმრუდდებოდას, — მაღლი დაუთხოვიდი, სხვასთან უშუიდი, თაოდ უშველიდი, თაოდ გულწაღმა, პირწაღმა დაუბრუნდიდი. ხთის იასაულნ გამავიდოდან ხთისაგან გამაშობილნი, ჯორციელთ ბეგრებდან, ყალანს იღებდან, — შენ მეხვეწურთ ყუდროს ნუ მახკერძებ, ეკერძებოდას, — ნებით ავდივიდი, ნების ბეგარი გაატანივიდი, სხო ყუდრო, შარა გაასწავლიდი, იხვივიდი, შენ მეხვეწურნი იხვეწნიდი ავის დღისად, ლაღის მტრისად, საზიანოს საქმისად. ჩემგან რაც დიდება, ვსენება გაკლდებოდას, მიქიელ კარს მეზობელო, შენს წყალობას მაუმატიდი. შენ ჯაბუშანურთად კაცისად, საქონისად, ქუდოსან-მანდილოსნისად მშველელი, მლხენელი, მხოიშნებელი, წალმა-მდევიმც ხარ, შველდი, სწყალობდი, სცევდი, ხფარებდი, გამარჯვებას შენსა, შენის გამჩენის ხთისას“.

ჩაწერილია ალექსი ოჩიაურის მიერ (არხოტი).

ივ) ლ უ დ ი ა ნ თ ა ს ე ბ ზ ე და შ ე ს ა წ ი რ ა ვ კ ვ ე რ ე ბ ზ ე

„ღმერთმა აღიდას შენ ძალი, შენ სახელ-სამართალი, დიდო მიქიელ კარის მეზობელო, მოძმე მიქაელისაო. შენად სამთავროდ, შენად გასამარჯოდ მაივმარი ეს მთავროდ, მასალები საქართ. ეთნოგრაფიისათვის

პ-8523

თელი, სადიდებელი, ნათევ ლამეი-დ ნათელ-ბნელი შენ მეხვეწურთად, მიქიელის ტახტის ყმათად, საყმოსად, საგლეხოსად საშველად, სახოიშნოდ, სამწყალობნოდ მაიჯმარი; შენ სამსახურ არ დაუკლავა-დ შენს წყალობას ნუ დააკლებ; დაიცენი, დაიფარენ ველთაცა, შინაც, წელი ლალიან-ბარაქიან დაუყენე-დ ნამაშვრალ, ნამუშაელ მშვიდობას მააჯმარი, ღმერთი შენს ბატონობას გაუმარჯვებს.

ა-ა-ა დიდება ღმერთსა, მაღლი ღმერთსა, დიდება დღეს დღესინდელსა, დიდება ძალს ხთისასა, ძალს კვირისას, დიდება-დ გამარჯვება შენდა, დიდო მიქიელ მთავარო ანგელოზო. ღმერთმა გადიდას, ღმერთმა გაძრიელას, ღმერთმა მაქცას ცამდინ სიმაღლე, ზღვამდინ სიმაგრე, შველა, რგება, ხოიშნობა შენის მეხვეწურისად, შენს საყმო-საგლეხოსად. გეძახან, შენ მეხვეწური გეხვეწებიან,—შაიხვეწნიდი. რასაც მჯარზე და გულზე გიძახებდან,—იმ მჯარ, იმ გულზე გაუგონიდი; რასა წყალობას გეთხოვებოდან, გამჩენს მორიგეს ღმერთს დაუთხოიდი. მე შენდ შამამიხვეწებიან შენ მეხვეწური, შენ შენს გამჩენს მორიგეს დამრიგეს ღმერთს შაახვეწნიდი წინაირა კაცის მეხვეწური. კაცსა კას დროს მაუმატიდი, ღონე, ქონეს მაუმატიდი, წელი მშვიდობისაი, ლალიან-ბარაქიანი დაუყენიდი. ველთ ვინ გავიდოდას შენთ მეხვეწურთ ყუდროჩი, შენს ბედსა, დავლათს აჯენებდას,—შენ ბედი, დავლათ დააჯმარიდი; შორს მყოფი ახლოს დაუხვდიდი, შენ კაბის კალთა ჩაუფარიდი. სხვა ხთისნაბადებ თუ რა უწყრებოდას, უმრუდებოდას,—მაღლ დაუთხოიდი, თაოდ უშველიდი, სხვასთან უშუიდი. ხთის იასაულნ გამავიდოდან ხთისაგან გამაშობილნი, ჯორციელთ ბეგრებდან, ყალანს ილებდან,—შენ მეხვეწურთ ყუდროს ნუ მახკერძებ; ეკერძებოდას,—ნებით აჯდივიდი, ნების ბეგარ გაატანივიდი, იხვიენიდი, იხვეწნიდი ავის დლისად, ლალის მტრისად, მწარის სიკვდილისად, საზიანოს საქმისად. ჩემგნიე რაც დიდებასა, ჯსენებას გაკლდებოდას, მიქიელ მთავარო ანგელოზო, შენ შენს წყალობას მაუმატიდი. შენ მეხვეწურთად ახიელელთად ტახტის ყმათად საყმოსად, საგლეხოსად, კაცისად, საქონისად, ქუდოსან-მანდილოსნისად, ყურთამსმელისად ჰშველდი, სწყალობდი, სცევდი, ხუარებდი. გამარჯვება შენდა, შენის გამჩენის ხთისად“.

ჩაწერილია ალექსი ოჩიაურის მიერ
(არხოტში).

იდ) შესაწირავ კვერებზე

„ღმერთმა ადიდას თქვენ ძალი, თქვენ სახელ-სამართალი, ნაცსენებნო ანგელოზნო! თქვენა სამთავროდ, გასამარჯოდ მაიჯმარეთ ეს გარიგებული სეფესანთელი-დ ნათელ-ბნელი თქვენ ახიელელთად, მიქიელის ტახტის ყმათად, საყმოსადა-დ საგლეხოსად საშველად, სახოიშნოდ, სამწყალობნოდ მაიჯმარეთ; ჯარისად დადებულ უღელი-დ გატანილ საცნეიელი მშვიდობით დაამთავრებეთ, ბევრ მშვიდობის გაზაფხულ მალგვარეთ, ლალიან-ბარაქიან წელ დაუყენეთ, ღმერთი თქვენს ბატონობას გაუმარჯვებს.“

ა-ა-ა დიდება ღმერთსა, მადლი ღმერთსა, დიდება დღეს დღესინდელთა
 ძალს ხთისას, ძალს კვირაისას! დიდება-დ გამარჯვება თქვენდა, ნაჯსენებო ანგე-
 ლოზნო. ღმერთმა გადიდნასთ, ღმერთმა გაძრიელნასთ, ღმერთმა მაგცასთ
 ცამდინ სიმაღლე, ზღვამდინ სიმაგრე, შველა, რგება, ხოიშნობა თქვენთ მეხვე-
 წურთად, მიქიელის ტახტის ყმათად, საყმოსად, საგლესოსად. გეძახანთ თქვენ
 მეხვეწურნი, გეხვეწებიანთ,—შაიხვეწნიდით. მე თქვენდ შამამიხვეწებიან-დ თქვენ
 თქვენ გამჩენს მორიგეს დამრიგეს ღმერთს შახხვეწნიდით. რასაც მჯარზე და გულზე
 გეძახდნათ,—იმ მჯარ, იმ გულზე გაუგონიდით. რასაც წყალობას გეთხოვობოდნათ,—
 გამჩენს მორიგე ღმერთს დაუთხოიდი, წინპირა კაცის მეხვეწურნი კაცსა კას
 დროს მაუმატიდით, ღონე-ქონეს მაუმატიდით. ველთ ვინ გავიდოდას თქვენის
 მეხვეწურის ყუდროში, ბედსა-დ დავლათს თქვენს აჯსენებდას,—თქვენ ბედი, დავ-
 ლათ დაავმარიდით, შორს მყოფნ ახლოს დაუხედიდით, თქვენ კაბის კალთა
 ჩაუფარიდით, მიწრიელ-ქვეცრიელ დაულაგმიდით, მტერზედა, ნადირზე გაუმარ-
 ჯვიდით. სხო ხთისნაბადებ თუ რა უწყრებოდას, უმრუდდებოდას,—მადლ და-
 უთხოიდი, თაოდ პირ-წალმ, გულ-წალმ დაუბრუნდიდით, სხო ყუდრო, შარა
 გაასწავლიდით. ხთის იასაულნი გამავიდოდან ხთისაგან გამაშობილნი, გორ-
 ციელთ ბეგრებდან, ყალანს ილებდან,—თქვენ მეხვეწურთ ყუდროს ნუ მახკერ-
 ძებთ; ეკერძებოდას,—ნებით აჯდივიდით, ნების ბეგარ გაატანივიდით, იხვივ-
 ნიდი, თქვენ მეხვეწურნი იხვეწნიდით ავის დღისად, ლალის მტრისად, მწარის
 სიკვდილისად. ჩემგნივ რაც ძახილსა, ჯსენებას გაკლდებოდასთ, თქვენ თქვენს
 წყალობას მაუმატიდით. თქვენი მეხვეწურისად კაცისად, საქონისად, ქუდოსან-
 მანდილოსნისად, ყურთადმსენისად მშველელი, მლხენელი, მხოიშნებელი, წალ-
 მამდევნიმც ხართ; შველდითა, წყალობდით, სცევდითა, ხტარებდით. გამარ-
 ჯვება თქვენდა თქვენის გამჩენის ხთისად“.

ჩაწერილია ალექსი ოჩიაურის მიერ (არხტი).

იე)¹ * *

დიდება ღმერთსა, მადლი ღმერთსა, დიდება დღეს დღესინდელსა რჯულ-
 ქრისტიანთა, დიდება მხესა, იმის მყოლს ანგელოზსა. შენად სამთაეროდ, შე-
 ნად გასამარჯვოდ, ძალო ღვთისაო, ძალო წმინდა გიორგი კოპალესაო! შენ გე-
 ძახიან, გეხვეწებიან, შენ ნუ მოუწყენ და ნუ მაიძულებ ქრისტიან ხალხსა, შენსა
 მლოცავსა. დიდება შენდა, გმირო კოპალევ, შენ გეძახიან და გეხვეწებიან ეს
 სამსახურის პატრონები, ქუდოსან-მანდილოსანი.

—დაეხმარიდი ავის დღისად, ლალის მტრისად, მწარის სიკვდილისად; წული
 ვის ყავდეს გაუზარდევო, არა ყავდეს—და თუ ვინმე გეხვეწებოდეს, ღმერთსა
 და კვირიეს გამოუთხოვეო. სნეულ ვინ ყვანდეს—უღბინეო და ლხენის წამალი
 დაუყარეო; მაცილი დააშორეო, დათარეო. ველთ ვინ გავიდოდეს სახლიდგანაო:
 მეველე, მონადირე—გაპყვი, გაუმარჯვეო.

¹ დ. გორელის სიტყვით, ეს ლოცვა დეკანოზს წაუკითხავს ხახმატის, ანუ კოპალა ათენის
 ჯვარში ათეხგენობა დღესასწაულზე. იგი ასე აგვიწერს ხუცობის მომენტს: „დეკანოზმა აკურთაა
 ლუდი: აიღო ხელში დროშა, შედგა მადლობ ადგილზედ, გაიჭიმა წელში, გადიტრიალა ხეცის-
 კენ თვალები და დაიწყო სახარების კილოზედ, გაჭიანურებული და მოსაწყენის ხმით ლოცვა“.
 გაუგებარია მხოლოდ, თუ როგორ მოხდა, რომ გაიკვირებულა ორი სხვადასხვა-ხახმატი-
 სა და კოპალას ანუ კარატის—ჯვარი.

მტერზედ სახელი მიეცითავ, ნადირზედ ვახშამიო. მაგათად შამოქცეულსა ლად-
მტერსაო და მწარე სიკვდილსაო გზა უკულმა უქციეთავ. წმინდაო გმირო
კობალავ! მაცილის საქმე ეღირებოდეთ მთასად და ბარსად, მაცილს დაამორი-
დი; თუ სხვები ანგელოზები უჩიოდნენ, მადლი დაუთხოვე, ანგელოზებს სამსა-
ხური აართვი და ღთის კარზედ საქრთამოდ შაართვი. სხვანი ღთის შვილნი
თუ რას უწყებოდნენ, მადლი ხოეშანი დაუთხოვე; თითონ პირ-წაღმივ და გულ-
წაღმივ დაუბრუნდი, უშველიდი; სახელიან სამსახურ ხთის კარს შაიტანიდი.
ხთის კრით თუ რა იასაული ხთის ბძანებით გამოვიდოდეს, გმირო კობალეო,
შენით სარდლობით ხორციელზედ ბრუნდებოდეს, ამათ ყუდროს ჯალაფობას,
ნუ მაჰკერძიდი; მეეკერძებოდეს—ახდიდი, გადაუგდიდი. ავ საქმე მკაზედ კეთი-
ლად მოუქცივიდი; დაწუხებულს უშველიდი; შენტ ზღვენთა და ულუფად შე-
ემატების. თქვენ თქვენის მეხვეწურისა, ამათ ჯალაფობისა, კაცისა, საქონლისა,
მანდილონისა მეშველიმც იქნება“.

დავით გორელი, „ხახმატის ჯვარობა“,
ივერია, 1889, № 271.

ივ)¹ * * *

„დიდება ღმერთსა, მადლი ღმერთსა, დიდება და გამარჯვება, შენდა!
რაც ღთის დანაბადია, გეხვეწები შენ, შენს ბატონობას; შენ მორიგე ღმერთო,
არ მოგიწყინო! შენს მეხვეწურსა, ჩოქის მომყრელსა, მადლის მომთხოველსა
შენ ნუ მაიწყენ, ნუ მაიძულებ. რაც რომ გულზედ და მხარზედ გიძახებდეს
იმაზე გაუგონე. შენ შენი ბატონი, შენ შენი მორიგე ღმერთი არ მოგიწყენს
მეხვეწურსა, ჩოქის მომყრელსა, მადლის მამთხოველსა, ველთ გასულს გიძახებ-
დეს, შეიხვეწე, მგზავრობა მშვიდობისა მიე, ავდარს გაუდარე, ლალს მტერთან
ჩაუფარე, მიწრიელ დაულაგმე, შინ მშვიდობით მოიყვანე. თუ რამ გამოვიდო-
დეს ღთის კარზედ გამოშვებული—ღთის იასაული: ხორციელთ ჰბეგრევდეს,
ყალანს ზიდევდეს, მაგის ყუდროს ნუ მიჰკერძებ, სხვა ყუდრო ალაგს მიასწავლე.
შენ შენის ბატონობის მოხრილი ჩოქი, მოთხოვნილი მადლი შეიურვე. რაც
მხარზედ და გულზედ გეძახებდეს კაცისა, საქონლისა ნაშვრალ-ნამუშევრისა
მეშველი და მწყალობელიც იყავი“.

ამოღებულია „ივერიიდან“, 1879 წ.
№ 9, გვ. 145.

¹ უცნობ შემგროვებელს „ივერიაში“ დაუბეჭდავს სამი ტექსტი საერთო სათაურით „ხეც-
სურული დალოცვა ხევსურთა დეკანოზთაგან გაგონილი და მათი სიტყვით ჩაწერილი 1865 წ.“
ამას გარდა ცალკე სათაურები აქვს ორ ტექსტს: „ქორწინების დალოცვა“ და „მკვდრის და-
ლოცვა“. უსათაუროდ არის დატოვებული აქ მოყვანილი ტექსტი. მისი შინაარსი გვაძლევს
უფლებას, რომ ის პირის-ქარის რიგის სავედრებლებს მივაკუთვნოთ. გაურკვეველი რჩება
საკითხი იმის შესახებ, თუ რა სახის შესაწირავზე სრულდებოდა ეს სავედრებელი.

ამასთანავე აღვნიშნავთ რომ, როგორც აქ, ისე ჯაზეთებიდან ამოღებულ სხვა ტექსტებში
შეცდომები მოიპოვება, რომლებიც არ ვაგვისწორებია.

იზ) * *

„დიდება და გამარჯვება ძალ-ღვთისას, სამართალს კვირიასას; ძალი ღთისა გწყალობდეთავ და სამართალი კვირიაესა. ამ ხატის მლოცავთ, ქუდოსან-მანდილოსანთა, პურს მოგიმატასთ, წულს მოგიმატასთ; კაცსა, საქონსა დაგვე-წველასთ, დაგიფარასთაო, კვლავ კეთილის გულით მოგიყვანასთავ ხატმა თავის კარხედაო. დიდება და გამარჯვება ამ კოპალის ჯვარსაო. რომენიც ამის ნათავარხედ დიდდა დახსენდაო, იმის წყალობა თქვენ გქონდეს თავ-მელამისთე-ნო, მამა-შვილებო, ძმანო! დიდება ახსენება, ღამის თევა; სიხარულათ გაგიხადოს რას წყალობას ეთხოვებით, ის წყალობა გიბოძოსთ, გიშველოსთ ლაღის მტრისად, მწარის სიკვდილისადაო. საღმთოდ მაიხმაროსაო, თქვენი თავის სახსრად და სახოიშნელადაო.

ვილოცეო, კაითამ დაილოცე. ამ ხატს დიდებო, თქვენ თავს წყალობაო—ვილოცეო, ღვთისამც პირითამც დაილოცებითავ. დასტურნი, მსახურნი, უფროსი, ღმერთმა სტუმარ გიცოცხლოსთავ; სოფლელებო! თქვენ თავ დაულოცასავ მას-პინძელსა ღმერთმაო“.

დავით გორელი, „ხახმატის ჯვარობა“,
„ივერია“ 1889 წ. № 271.

2. თ უ შ რ ი

იშ) საკლავის დაკვლის წინ

„დიდებულო ღმერთო და კვირეაო, წმინდა გიორგი ლაშარისაო, დიდად სადიდებულო, ძვირად სახსენებულო. შენ დიდებას არ დაღლევეს როსტომი¹, შენს წყალობას ნუ დაუღვევ.

დიდება ღმერთსა, მაღლი ღმერთსა. ღმერთო, გაუმარჯვე წმინდას გიორგის ლაშარისასა, დიდად სადიდებულსა, ძვირად სახსენებულსა, მუხის-წვრის ანგელოზთა, ხალხთ ქარავნის მკრეფელთა, ოქროს სკამს მჯდომარეთა, ღთის პირის მეღვინესა, ღთის მესამსახურესა.

შენ გეხვეწება სამსახურის მომტანი თავის დაბლითა, გულის მართლითა, ნაძახებს გაუგონიდი, ნაქადებს არ გიმტყუნებს. შორს მყოფი ახლოს დაუხდიდი, დაიცინი, დაიფარიდი ზღვავის, და წყლის, და სენის, და სარჯელის, ლალ-მწარე სიკვდილისა. თავს თქვენ შეუქციდიითა, სხვა ქალაქ მააჩვენითა. ზამთარ შვიდობისა წაღგვარეთა, ზაფხულ გამარჯვებისა მოღგვარეთა. აბჯარ აიღონ ვახშამისით, —სავენებელ მათშორეთა. აბჯარ აიღონ სახელ მისითა, ტერს მისდევედენ, —მისწევნიითა, მოსდევედენ, —გამააჯრწივნიითა. ტრის ჯელთ ჯმალ აღხადეთა, სიკვდილობას აუსუბუქებდიითა. ტერსთან ჭირს ნუ დაუკარგავთ, სწორთან სამართალს.

¹ შემწირველის სახელია.

ლთის მესამსახურეთა დიდო ბედნიერ ანგელოზო, შენი საზღნოია, შენი სადიდებელია, სამწყალობნო როსტომისა, იმის სახლ-ჯალაბობითა. ნურას ჩამაგდებ მტრის ჭკვასა, სიკვდილის ხმასა, როსტომის სახლშია ყუდრობა. კაცი-თაც უზონოთ შეიწირიდი, გაჭირვებულს უშველიდი, სანეფეს ულხენიდი, შენ ნამათრახალზე შუაკაცად დასდგიდი, სამსახურ გაიტანიდი. სად შენ ბედ დოძახონ, — შორს მყოფი ახლოს დაუხდიდი, დაიცინი, დაიფარიდი ზღვავის და წყლისადა, ლალ მტერისა, მდარე სიკვდილისა. თავს თქვენ შეუქციდი, გზა უკენ უქციდი, ზამთარ შეიღობის წალგვარიდი, ზაფხულ შეიღობით მოღვვარიდი, სავნებელ მამორიდი, მტერსთან ჭირს ნუ დაუკარგავ, სწორთან სამართალსა. ჯარ-გუთან წალმ წალგვარიდი, ყანა კა მოღვვარიდი, შეიღობას აჭმიდი, ღონესა, ქონესა მოუმატიდი, პურსა პურის მჭამელთა მოუმატიდი, ცხვარსა ცხვარის კრავს მოუმატიდი.

დიდო ბედნიერ ანგელოზო, შენი საზღნოია, შენი გასამარჯოია მოყენებული სანათლავი, სანთელ-საწირავი, სამწყალობნო როსტომისა, იმის კაც-საქონლისი მეშველი, მწყალობელი. დიდებულო ღმერთო, შენ უშველი სანთელ-კელეპტრის შემომწირავსა“.

ჩაწერილია ს. დოქუში.

ი) საკლავის დაკვლის წინ

„დიდებულო ღმერთო, ღმერთო და კვირავო, შენი საზღვნოა, შენი სადიდებელია სამწყალობნო იორამისა¹, იმის სახლ-ჯალაფობისა.

დიდება ღმერთსა, მაღლი ღმერთსა, ღმერთო გაუმარჯვე წმინდა გიორგის ლაშარისასა, დიდათ სადიდებელსა, ძვირათ სახსენებელსა მუხის-წვერის ანგელოზსა, ხალხისით ქარავნით მკრეფალსა, ოქროს სკამ მჯდომარეთა, ღვთის პირის მეღვინეთა, ღვთის მესამსახურეთა.

დიდო ბედნიერ ანგელოზო წმინდა გიორგი, შენი საზღვნოა, შენი სადიდებელია მოყენებული სანათლავი. მორიგე ღმერთს შასწირიდი, წყალობა გამოუთხოვე, ნურას ჩამაგდებ მაგათ სახლშია, მტრის ხელი და ვმალ აჯადიდი, სიკვდილობას აუსიბუქიდი, მტერსთან ჭირს ნუ დაუკარგიდი, სწორთან-სამართალსა; ჯარ-გუთან წალმ წალგვარიდი, ყანა კა მოღვვარიდი, შეიღობას აჭმიდი, ღონესა-დ ქონეს მიუმატიდი, პურსა პურის მჭამელი მიუმატიდი, ცხვარსა ცხვარის კრავი მიუმატიდი.

დიდო ბედნიერ ანგელოზო წმინდაო გიორგი, შენი საზღვნოა, შენი სადიდებელი მოყენებული სანთელი სამწყალობნეა იორამის, მეშველი, მწყალობელი იმის სახლ-ჯალაბობისა, აღიდოს იორამი“.

დამსწრენი ერთხმად შესძახებენ: „აღიდოს“.

ჩაწერილია ს. ჯვარბოსელაში.

¹ შემწირველის სახელია

კ) შესაწირავ კვერებზე

„აი დიდებულო ღმერთო, წმინდაო გიორგი, მთავარ-ანგელოზო გომეწრიდ მფარველო, მშველელო, მტრისი და სენის მაშორებელო, ბარაქი მძლეველო.

შენს კარზე მოვიდნენ შენი ძმები, დგანან ქუდმოხდით, თავმოხრით თავი ცოლ-შვილითა. გთხოვენ ბარაქის მოცემას. გაუმარჯვე ჯარ-გუთან გამსვლელსა, ნაწნავ-ნათესა ხეავ-ბარაქა მიეცი. გაუმარჯვე ცხვარ-მეცხვარე გამსვლელთა. გაუმარჯვე მოლაშქრე-მონადირე გამსვლელთა, მააშორე მტერი და სენის ავ-ქარი. ორფეგს ორფეგი უმატე, ოთხფეგს ოთხფეგი უმატე. შენ დიდებას არ ივიწყებენ შენი ძმები, შენ წყალობას ნუ დაუღვევავ შენ ძმებსა. აღიდას და გწყალობდესთ“.

დამსწრენი ერთხმად შესძახებენ: „გწყალობდეს“.

ჩაწერილია ს. ჯვარბოსელაში
ხევის-ბერის კ. კინდოლაურის თქმით.

კა) საკლავის და კვლის წინ

„დიდებულო ღმერთო, პირწაღმის სალოცავო.

თქვენთვის შემოგვიწირავს ეს რქა-ჯანგიანი. თქვენ დიდებას არ დაღვეს, თქვენ მორიგე ღმერთს შესწირეთ. რასაც წყალობას გეთხოვებოდეთ, - ის წყალობა უბოძეთ, გეხვეწებიან თქვენ ქუდოსან-მანდილოსანნი. ჯარს გაუმარჯვეთ, ამათ სახლიდგან გასულსა, მონადირეს, მოლაშქრეს მარცხ-ფათერაკი მააშორეთ, მთის ნაქარი მააშორეთ, ჭალის ყინული მააშორეთ. ჩვენ ყანასა ბარაქა მიეცი, ამ სოფლის ორფეგ-ოთხფეგსა ხეავ-ბარაქა ჩაუღეთ. შენ დიდებას არ დაღვეთ, შენს წყალობას ნუ დაგვიღვეთ—გეხვეწებით.

გაუმარჯოთ აქ მრიალეთ სტუმრებს, მასპინძელს, ქუდოსან-მანდილოსანს. მშველელი, მწყალობელ იყოს, სწყალობდეს, გაუმარჯოს, სწყალობდეს“.

დამსწრენი ერთხმად: „სწყალობდეს“.

ჩაწერილია სოფ. აღისგორის იახსრის
ხატში „ზეთანობას“ შულტის ვ. დევიდ-
რაიძის თქმით.

კბ) შესაწირავ კვერებზე

„ბატონო ცვარიელო, გეხვეწებიან დადიკურთელები, მოსულან შენთან თავის დაბლით და გულის მართლით. მიეცი შინ მშვიდობა და გარეთ გამარჯვება. შენი წყალობა გაატანე ქუდოსან-მანდილოსანსა, ორფეგ-ოთხფეგსა. მიეცი შინ მშვიდობა და გარეთ გამარჯვება. მოლაშქრე მონადირეს, ცხენს, მხედარს ჯვარი დაუწერე. შინ მშვიდობა მიეც და გარეთ გამარჯვება. მაქცეს, ფათერაკს მააშორე, მთის ნაპრალს მააშორე, ჭალის ყინულს გადაარჩინე.

შენ თავის მდაბლით გეხვეწებიან, გამარჯვებულო, ჯვარი დაუწერე კაცს, საქონსა, ხეავი და ბარაქა მიეცი ნახნავ-ნათესს, დეეშველე, დეეხმარე მთაში, ბარში, წყალობა მიეცი აქ შემომსწვრალ სტუმარს ქუდოსან-მანდილოსანს, იყავით მცველნი, მფარველნი, მშველელნი, მწყალობელნი აქ შემომსწვრალი სტუმრისა, ყურით მყურებლისა. სწყალობდესთ, სწყალობდესთ, სწყალობდესთ“.

ღამსწრენი ერთხმად: „სწყალობდესთ“.

ჩაწერილია ს. დადიკურთაში „ანგელოზობას“ ნატო ბაბულაიძის თქმით.

კვ) საკლავის დაკვლის წინ

„წმიდაო ღმერთო, წმიდაო სამებაო, წმიდაო თევდორე, წმიდაო გიორგი, ლაღო ლახტო, გმირნო კოპალნო, ნერგის ანგელოზნო, ღვთეო, ღვთის-მშობელო, ოთხი კუთხის მომველენო, წმიდაო გიორგიე სპეროზისაო, წმიდაო გიორგი მაგვახისაო, წმიდაო გიორგიე ლაშარისაო, წმიდაო გიორგიე წყაროს-თვალისაო, წმიდაო გიორგიე ალავერდისაო, წმიდაო გიორგიე აწყვერისაო, ცხრა ოც და სამო წმიდაო გიორგიე თქვენ, უშველეთ ქუდოსანთ-მანდილოსანთა, ფურსა, მეფურესა, ვბოსა, მევბორესა, წარსა, მეგუთნესა, ცხვარსა, მეცხვარესა, ცხენსა, მვედარსა, მონადირესა, ააშორეთ ადორებულ წყალსა, დაგორებულ ქვასა, მოქნეულ ხმალსა¹...“

ივ. ბუჭურაული, „ტბათანიდან წოვთამ-დინ (მგზავრის შენიშვნები)“, მოამბე, 1897 წ., № 9, განკ. 6, გვ. 49.

ვ. ფშაჟრი

კღ) **

„ღმერთო! დიდების მეტი და მადლობის მეტი შენ არა მოგეხსენების. ღმერთო! შენია გაჩენილი ხენა, ხეწენა და ღალადება, თორემ ხმელზეთ ხორციელნი ხმას ვერ შემოგდებდენ.

დიდება შენთვის, ღმერთო, დიდება შენთვის, კვირას კარავიანს, დიდება შენთვის, გიორგი მუხის ანგელოზს², დიდება შენთვის, თამარ დედოფალს, ხმელეთის დამრიგებელს! თქვენ გადიდოსთ ღმერთმა, გაგიმარჯოსთ, თქვენი ხმალი, თქვენი სამართალი, თქვენ თქვენი გამჩენი ღმერთი არ მოგიწყენსთ, არ მოგიძულეხსთ; თქვენ თქვენს საყმოს ნუ მაიწყენთ, ნუ მაიძულეხთ. საყმოშიით ვინმე გეხვეწებოდესთ (სახელი სამსახურის პატრონისა), რასაც გულზე და მხარზე გადიდებდენ, გეხვეწებოდენ, იმ გულზედ, იმ მხარზედ შეიხვეწეთ, შეინახეთ; რასაც წყალობას გეთხოვებოდენთ, ის წყალობა ღმერთსაც გამოუთხოვეთ,

¹ ტექსტს ბოლო აკლია. ბუჭურაული ამ ტექსტს უწოდებს ქადაგობას, რომელიც წარმოუთქვამს დეკანოზს ინდურთელების სალოცავ სამების წმიდა გიორგის დღესასწაულზე სამხევრო კურატების დაკვლის წინ დროშით ხელში მდგომარეს.

² ლაშარის ჯვარია (ვ. ფშაველას განმარტება).

კვირასაც, და თვითონაც თქვენი წყალობა უყავით, პირველად წულს მოუმატეთ ამ სახლშია, ღონე ქონესა, კაცსა კაცრიელობისა; მტრის ხელი ახადეთ, სიკვდილის ხმა მოაშორეთ, დაცევ-დაფარეთ ლალის მტრისაგან, მწარე სიკვდილისაგან. ნურას მიჰკერძებთ ღვთისაგან გამოშვებულს სევდა-სნეულობასა. სადაც თქვენი უღური დაიძახონ, თქვენი მოწალმართე ანგელოზი მოახმარეთ, თქვენი კაბის კალთა დააფარეთ; მოლაშქრეს გაუმარჯვეთ, ამათ სახლშით გასულს მონადირეს ხელი მაუმართეთ, მგზავრი მშვიდობით მაჰგვარეთ. წული ვინმე გთხოვოსთ, წული ღმერთსაც გამოუთხოვეთ, კვირასაც, და თითონაც თქვენი წყალობა უყავით; გასაზღო ვინმე შამოგახვეწოსთ, გაუზარდეთ, ქენით ეტლიან-დავლათიანი; სნეული ვინმე შემოგახვეწოსთ, სნეულს უღხინეთ, მაურჩინეთ. ზამთარი მშვიდობისა გადააყრინეთ და ზაფხულიც ლალიან-ბარაქიანი ჩამაუყენეთ. ღმერთი, თქვენს ბატონობას გაუმარჯვეს; თუ მე რასმე მოხსენებას ვაკლებდე, თქვენ თქვენს წყალობას ნუ დააკლებთ, თქვენის გამჩენის ღვთისასა. ღირსათ აიტანეთ, ბატონო ბედნიერო, ღირსეულადა ხსნილად; კურთხეულადა დაკლული ზვარაკი, დადგმული ტაბლა, დაჰვრეთილი¹ სეფე, დასხმული ბარძიმი, მეშველი, მწყალობელიც იქნებით მხოიშნებელი, დიდება თქვენს ძალასა, თქვენს სამართალსა, თქვენის გამჩენის სამართალსა, თქვენის გამჩენის ღვთისაგან“.

—ღმერთმა გაუმარჯოს,—დასძახებს ხალხი. ხვეის-ბერი მობრუნდება ხალხისაკენ და იტყვის:

„მოგეცესთ წყალობა რაც აღიდა, იხსენა იმათმა დავლათმა, თემო, სოფელო, ქუდოსანო, მანდილოსანო“.

ვაჟა ფშაველა, „ფშაველები“
„ივერია“, 1886 წ., № 39.

კე) * * *

„დიდო ღვთის მშობელო, შენ გევედრებიან ყველანი ამ სამსახურის მომყვანნი.² შენ შაიხვეწიენ მართალნი და წმიდის გულით მავედრებელნი. ყოველნივე შეინახენით წყალობითა თქვენითა. ღმერთსაც თქვენ შავედრეთ და გამოუთხოეთ წყალობა თქვენი თქვენის ტკბილის ანგელოზებით, თქვენ ნუ მაკლებთ თქვენს ტკბილს მოწყალე წყალობას, ამყოფენით თქვენნი ყოველნი მლოცველნი უპირველად, ტანისა და გულის დაუჯიგრავად, მიანიჭე იმათ შენი უხვი წყალობა, როგორც თქვენ იცით. თორო ჩვენ ხმელზეით ხორციელთაგან ვერა ვესწავლებათ-რა, თქვენა ჰბძანდებით ყურითა ჩქრონი, თვალთა ფართონი, საცა რა გაპირება ახედვებოდეს ლალის მტრისაგანა, მწარე სიკვდილისაგანა, ეშმაკისაგანა, მაცდურისაგანა, თქვენ დაიფარეთ თქვენის საფარველითა, თქვენ გადააფარეთ თქვენი კაბის კალთაი, თაობას ღონე მოუმატე, კაცსა კაცრიელობა, თქვენ დაიფარეთ ლალის მტრისაგანა, მწარე სიკვდილისაგანა,

¹ დაბეჭდილია: დაწვრეთილი.

² ხვეის-ბერი ანთებს ხატის სასანთლეში მლოცველებისაგან მოტანილს სანთლებს და ამწყალობებს ხალხს (დ. ხიზანაშვილის განმარტება).

მაცილისა და ყველა ბოროტისაგანა, ყველა სევდა, საზიანო საქმე მათორე, თქვენ გვედრებიანთ, ყოველნო წმინდანო და ანგელოზნო უფლისანო, თქვენ მიანიჭეთ შამოდგომა ლალიან-ბარაქიანი, პურიან-წყლიანი, ზამთარი ნებისა, რგებისა, ზაფხული მშვიდობისა; რამდენიც ჩვენ ვერ დავლოცოთ ჩვენითა პირითა მთელი ამ ჩვენის სალოცავის მლოცველნი, თქვენ დალოცეთ თქვენისავე ტკბილის პირითა; თქვენ მოუმართეთ ხელი, მოლაშქრე-მონადირე იყოს შენი მხვეწელი, ლაშქრობა-ნადირობაში გაუმარჯვე და ყველა მანადირებინე, წყემსი იყოს, თქვენივე წყალობა წინ წაუმძღვანეთ, მეგუთნე იყოს, ხარ-გუთანი გაუმართე, ნახნავ-ნათესს ბარაქა დაუდევნე; ობოლ-ქვრივი იყოს, საწყალ-საბრალო, მიე ნუგეში, ძალი ჭირთ დათმენისა და ყველაზედ წინ წააყენე; ტყვენი და ტუსაღნი იყვნენ თქვენი მახვეწურნი, მიეცით ძალი ხსნისა; სნეული და ავადმყოფი იყოს თქვენი მახვეწური, დაიხსენი ყოველ სისნეულისაგან. წულს გთხოვდეთ, წული მიეცით გასაზრდო-გასახაროდა, რომ გული იმათი სჯერდეს და თქვენ გადიდებდეთ. თქვენამც დიდებული იქნებით თქვენის გამჩენის ღვთისაგან, რომელმაც ცა-ქვეყანა გააჩინა და მოჰფინა მზექლის შუქითა, ჩვენ ხმელზედ ცოდვილ ხორციელთ ჩაგვიდგა თავისი უკვდავების სული“.

პირ-აღმოსავლეთისაკენ მდგომარე ხევის-ბერი მობრუნდება ხალხისკენ და ეტყვის:

„მოგისხნოსთ ემ ჩვენ სალოცავმა, მოგანიჭოსთ ყველას კეთილი და მოგცეთ წყალობა თავისი დასტურთა, მსახურთა და ყველა აქ მდგომარე მოხვეწართა. წადით, დასტურებოთ, ქადა-პურები დასჭერთ, ყველას თავისი რიგი მიეცით და სტუმრებს გაუმასპინძლდით“¹.

დ. ხიზანიშვილი, „ფშავეთი და ფშაველები“, „ივერია“, 1890 წ., № 82.

B სადიდებელთაი (სადიდებო, ჯვარული)

1. ხვსურული

ა) * *

„დიდება ღმერთსა, დღეს დღესინდელსა, მზესა, მზისმყოფთ ანგელოზთა. დიდება დიდ კვირასა მადლის ხთის მოკარესა! ხთისაგან გამარჯვება შენდა, შენის გამჩენისაგან.

სახმთო ბერო ბაადურო, წინა კიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, შენ გაგიმარჯოს.

მეორე კიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, წმიდაო ხთიშობელო.

მესამე კიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, კვირაო ხთისგან კარავიანო.

¹ დედანში ამ ლოცვას წინ უძღვის ტექსტი, რომელიც სადიდებლოს წარმოადგენს და ამიტომ ის ჩვენ გადავიტანეთ ხუცობათა მეორე ჯგუფის წარსათქმელებში (იხ. გვ. 285, 286).

აემ ჭიქა-ბარძიმზედა, შენ გადიდას და შენ გაგიმარჯოს, სახმო-სახბატეს მდგომო ანგელოზო.

აემ ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას და შენ გაგიმარჯოს, პირქუშო პირცეცხლიანო.

აემ ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას და შენ გაგიმარჯოს, გმირო კოპალავ, ლალო ლახტიანო.

აემ ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას და შენ გაგიმარჯოს, მთავარო მთავარანგელოზო.

აემ ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას და შენ გაგიმარჯოს, წმიდაო ხთიშობელო ადგილის დედაო.

აემ ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას და შენ გაგიმარჯოს, კვირია თელანერგისაო.

აემ ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას და შენ გაგიმარჯოს, სანება ახოსწვერისაო.

აემ ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას და შენ გაგიმარჯოს, გიორგი წყაროსთავისაო.

აემ ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას და შენ გაგიმარჯოს, ხელო სამძიმარო ჯულიან-უჯულოთ სალოცავო.

აემ ჭიქა-ბარძიმზედა თქვენ გადიდასთ და თქვენ გაგიმარჯოსთ, ლაშქარნო ხთისანო, ხთიშობლისანო.

ხთისაგან გამარჯვება თქვენდა, ხთისგან ნაჯსენებო ანგელოზნო, თქვენ დიდის შაძლებისა, თქვენ დიდის გავედისა. თქვენ თქვენი მორიგე ღმერთი გადიდებსთ, გაძღიერებსთ, არ მაგიწყენსთ, არ მაგიძულებსთ; თქვენ თქვენს მეხვეწურს, ჭიქა-ბარძიმის, სანთელ-საწირის მამჯსენეს, კოდისა, ბადაგისა მამჯსენეს ნუ მაიწყენთ, თქვენთ ჯსენება-დიდებას მემატების. სცევედი, ხფარვედი ავი დლისად, მწარი სიკვდილისად, მონისად მავნისად. შველდი, სწყალობდი მაგათ თავს ყუდროს ჯალაფობისა, მაშვრალ-ნამუშავლისა კაცისა, საქონისა მეშველიმც, მწყალობელიმც იქნები.

მოგცას წყალობა ნაჯსენებ ანგელოზთა სახლისა ყუდროთ პატრონს“.

ჩაწერილია ს. ლულში, გ. არაბულის თქმით.

ბ) * *

„წინას ჭიქა-ბარძიმზე, მაღალო ღმერთო, შენ გადიდას.

მეორეს ჭიქა-ბარძიმზე, დილო კვირე, შენ გადიდას.

მესამეს ჭიქა-ბარძიმზე, წმინდა გიორგივ, შენ გადიდას.

აემ ჭიქა-ბარძიმზე, კვირე თელის ანგელოზო, შენ გადიდას.

აემ ჭიქა-ბარძიმზე, ლალო-ლახტიანო, შენ გადიდას.

აემ ჭიქა-ბარძიმზე, სანება ჯმელის-გორისაო, შენ გადიდას.

აემ ჭიქა-ბარძიმზე, თეთრო გიორგი მინდორისაო, შენ გადიდას.

აემ ჭიქა-ბარძიმზე, გიორგი ნაღვრის-პირისაო, შენ გადიდას.

აემ ჭიქა-ბარძიმზე, გიორგის თავადო, ჯელო სამძიმარო, შენ გადიდას.

აემ ჭიქა-ბარძიმზე, სანებაო ახოს-წვერისაო, შენ გადიდას.

აემ ჭიქა-ბარძიმზე, ხთიშობელო ადგილის დედაო, შენ გადიდას.

აემ ჭიქა-ბარძიმზე, ჯმალაო თაეარ-ანგელოზო, შენ გადიდას“.

ჩაწერილია გ. ჩიტაიას მიერ. ს. ხახმატში
ა. ქეთელაურის თქმით.

ბ) * *

„პირველ ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, მაღალო ღმერთო.

მეორე ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, კვირია მაღლიანო.

მესამე ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, გიორგი ნალვრის-პირისაო.

აემ ჭიქა-ბარძიმზედა თქვენ გადიდათ, გაგიმარჯოსთ, ჯვესურეთელნო ხთი-შვილნო.

გიორგივ, გიორგის ლაშქარ-აზადნო, თქვენ გადიდათ ღმერთმა, გაგიმარ-ჯოსთ“.

ჩაწერილია ხახმატის ხატში „ათენგენო-
ბას“ ხახმატის ხატის ხუცის
გ. ქეთელაურის თქმით.

დ) * *

„წინა სანთელ-ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, მაღალო ღმერთო.

აემ სანთელ-ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, კვირია ხთის კარზე კარავიანო.

აემ სანთელ-ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, ლუბისთავ სვე-ტის ანგელოზო.

აემ სანთელ-ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, ხთიშობელო.

აემ სანთელ-ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, სახმთო-სახატეს მდგომო ანგელოზო.

აემ სანთელ-ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, პირქუშო ცეცხ-ლის-ალიანო.

აემ სანთელ-ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, გმირო კოპალავ ლაღო ლახტიანო.

აემ სანთელ-ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, თაეადო მთაეარ-ანგელოზო.

აემ სანთელ-ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, ხთიშობელო ადგილის დედაო.

აემ სანთელ-ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, კვირაევ თელის ანგელოზო.

აემ სანთელ-ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, სანებაო აგოს-წვერისაო.

აემ სანთელ-ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, გიორგიე წყა-
როს-თავისაო.

აემ სანთელ-ჭიქა-ბარძიმზედა თქვენ გადიდასთ, გაგიმარჯოსთ, ლაშქარნო
ხთიშობლისანო.

აემ ჭიქა-ბარძიმზე, სანთელ-სალაღებელზე შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, გი-
ორგიე ნაღერის-პირისაო“.

ჩაწერილია ს. ბარისახოში კვირის-
ხატის ხუცის გ. ჭინჭარაულის თქმით.

ე) * *

„წინა ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, ღმერთო მალალო.

მეორე ჭიქა-ბარძიმითა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას-დ გაგიმარჯოს,
კვირიაე ხთის მაკარვეო.

მესამე ჭიქა-ბარძიმითა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას-დ გაგიმარჯოს,
სახმთო ღუბისთავ სვეტის ანგელოზო.

აემ ჭიქა-ბარძიმითა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, პირ-
ქუშო ცეცხლის-ალიანო.

აემ ჭიქა-ბარძიმითა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, პირ-
ქუშო ალვის ტნისად მყოლო ანგელოზო.

აემ ჭიქა-ბარძიმითა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, პირ-
ქუშო მედერბასეო ანგელოზო.

აემ ჭიქა-ბარძიმითა, სანთელ-სუფრითა თქვენ გადიდასთ, გაგიმარჯოსთ,
პირქუშ მოლაშქრე-მორაზმენო.

აემ ჭიქა-ბარძიმითა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, თეთ-
რო გიორგი მინდორისაო.

აემ ჭიქა-ბარძიმითა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, გიორ-
გი აზადო წაწმატის ჯვარისაო.

აემ ჭიქა-ბარძიმითა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, თა-
ვადო მთავარ-ანგელოზო“.

ჩაწერილია ს. ბაცალიგოში პირქუშის
ხატის ხუცის ს. არაბულის თქმით.

ვ) * *

„ქრისტეო ღმერთო, დასწერე ჯვარი ჭიქა-ბარძიმითა, სანთელ-სუფრითა,
ბალინჯსა, კავატსა, ძალს ხთისასა, სამართალს კვირისასა, იმასთან ნაწესენებ
ანგელოზთა. დიდება ღმერთსა, მაღლი ღმერთსა.

პირველ ჭიქა-ბარძიმითა, სანთელ-სუფრითა, თავითო-ნათავრითო ღმერთო,
შენამც იღბდები, შენ ძალი, შენ სამართალი.

აემ სანთელ-ჭიქა-ბარძიმითა შენ გადიდას-დ გაგიმარჯოს ღმერთმა, დილო
კვირეა ხთის მაღლის მაკარვეო.

აემ ჭიქა-ბარძიმიტა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას-დ გაგიმარჯოს ღმერთმა, თავადო მთავარ-ანგელოზო, რჯულიან-ურჯულოთ სალოცავო.

აემ ჭიქა-ბარძიმიტა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას-დ გაგიმარჯოს ღმერთმა, მარიემ წმიდაო დედაო ხთისაო.

აემ ჭიქა-ბარძიმიტა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას-დ გაგიმარჯოს ღმერთმა, კეხ-მენავედრევ ანგელოზო.

აემ ჭიქა-ბარძიმიტა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას-დ გაგიმარჯოს ღმერთმა, კელმწიფე ხთიშობელო.

სამით სანთელ-ჭიქა-ბარძიმიტა შენ გადიდას-დ გაგიმარჯოს ღმერთმა, ბორაყ ალვის-ქრისად მყოლო ანგელოზო.

აემ ჭიქა-ბარძიმიტა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას-დ გაგიმარჯოს ღმერთმა, კოპალავ წვერის ანგელოზო.

აემ ჭიქა-ბარძიმიტა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას-დ გაგიმარჯოს ღმერთმა, გიორგი მუხის ანგელოზო.

აემ ჭიქა-ბარძიმიტა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას-დ გაგიმარჯოს ღმერთმა, გიორგი ნაღვრის-პირისაო.

აემ ჭიქა-ბარძიმიტა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას-დ გაგიმარჯოს ღმერთმა, გიორგი ნაწემ მახურთალო ანგელოზო.

აემ ჭიქა-ბარძიმიტა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას-დ გაგიმარჯოს ღმერთმა, გიორგი სომხოზ გორისაო.

აემ ჭიქა-ბარძიმიტა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას-დ გაგიმარჯოს ღმერთმა, მედერბასე ანგელოზო, ჟამის მამკლებო, ლოცვა-წირვის მასმინარო.

აემ ჭიქა-ბარძიმიტა, სანთელ-სუფრითა შენ გადიდას-დ გაგიმარჯოს ღმერთმა, ქვაბ-საკიდელზე მდგომო ანგელოზო.

აემ ჭიქა-ბარძიმიტა, სანთელ-სუფრითა აქვენ გადიდას-დ გაგიმარჯოს ღმერთმა, მთავარ-ანგელოზის ლაშქარნო.

დიდება ძალ ხთისასა, სამართალ კვირაისასა, იმასთან ნაცსენებ ანგელოზთა“.

ჩაწერილია ს. შატილში მთავარ-ანგელოზის ხატის ხუცის ბ. კინჭარაულის თქმით¹.

ზ) *
* *

„წინა ჭიქა-ბარძიმიტა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, მაღალო ღმერთო.

მეორე სანთელ-ჭიქა-ბარძიმიტა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, დილო კვირეა.

მესამე ჭიქა-ბარძიმიტა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს. ღმერთმა, კელმწიფე ხთიშობელო.

აემ ჭიქა-ბარძიმიტა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, თავადო გორის ანგელოზო.

¹ გამოქვეყნებულია ნაშრომში: В. Бардавелидзе, Опыт социологического изучения хевсурских верований. ტფ., 1932 წ.

აემ ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, ლალო განძის ანგელოზო.

აემ ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, კილდის გორს ზღუბლის ანგელოზო.

აემ ჭიქა-ბარძიმითა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, თავადო მთავარ-ანგელოზო, რჯულიან-ურჯულოთ სალოცავო.

მაგ სანთელ-ჭიქა-ბარძიმითა გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, გიორგი მეკენგორ მახურთალო ანგელოზო.

მაგით შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, სახმითო ლუბისთავ სვეტის ანგელოზო.

მაგით შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, კოპალავ წვერის ანგელოზო.

მაგით შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, გიორგი მუხის ანგელოზო.

მაგით შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, გიორგი ნაღვარ მშვენიერო.

მაგით შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, მედარბასეო ანგელოზო.

მაგით შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, ქვაბ-საკადლის ანგელოზო.

მაგით თქვენ გადიდასთ, გაგიმარჯოსთ ღმერთმა, ხთიშობლის ლაშქარნო, ხოდაბურჩი მორაზმენო ანგელოზნო.

სამი სანთელ-ჭიქა-ბარძიმითა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, ნაჯარელა ზღუბლის ანგელოზო“.

ჩაწერილია ს. შატილში ღვთისმშობლის ხატის ხუცის გ. ჭინჭარაულის თქმით.

ც) * *

„ღმერთმა ადიდას შენ ძალი, სამართალი ამ ჭიქა-ბარძიმზედა, სეფე-სანთელზედა, კოდ-საფუარზედა, ნათელ-ბნელზედა, ღამისთევანზედა, მიქელ მთავარ-ანგელოზო, შენ მეხვეწურთა საყმოთადა, საგლეხოთადა, მაგათ თავისადა ჯალაფობისადა.

მაგ ჭიქა-ბარძიმზედა შენ გადიდას, გაგიმარჯოს, მიქიელ წყაროს-თავისაო, მოძმე მიქიელისაო.

მაგ ჭიქა-ბარძიმზედა გადიდას, გაგიმარჯოს, კვირაო ძალო-ხთისაო, ხთის კარზე მაარულო საბამ-კარავიანო. — გწყალობდესთა“.

ჩაწერილია ს. ახიელში, ხუცეს გ. ჯაბუშანუთის თქმით.

თ) * *

„ამ სეფე-სანთელზე შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, მიქიელ მთავარო ანგელოზო. შენა სამთავროდ, შენა გასამარჯოდ მაიწმარი ეს სეფე-სანთელი, ნათელ-ბნელი, შენ ახიელელთად, ტახტის ყმათად საშველად, სახოიშნოდ, სამწყალობნელოდ მაიწმარი, ხთის კარზე შაიტანი, ღმერთი შენს ბატონობას გაუმარჯვებს.

ამ სეფე-სანთელზე შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, მთის ვეშაგ წყაროს-თავისაო, მოძმევ მიქეელისაო. ღმერთმა გადიდას ამ სეფე-სანთლით, ღმერთმა გაძრიელას. შენა სამთავროდ, გასამარჯოდ, მაიჯმარი ეს სეფე-სანთელი, შენ ახიელელთად საშველო-სახოიშნოდ, სამწყალობნელოდ მაიჯმარი, ხთის კარზე შაიტანი, ღმერთი შენს ბატონობას გაუმარჯვებს.

ამ სეფე-სანთელზე შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, კვირაევ ძალო ხთისაო, ძალო და მადლო კვირაისაო. შენა სამთავროდ, შენა გასამარჯვოდ მაიჯმარი ეს სეფე-სანთელი, ნათელ-ბნელი. საშველოდ, სახოიშნოდ, სამწყალობნელოდ მაიჯმარი შენ ახიელელთად, მაგათ თავისად ჯალაფობისად. ხთის კარზე შაიტანი, ღმერთი შენს ბატონობას გაუმარჯვებს.

ამ სეფე-სანთელზე შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, ჯაჭველო ხმელის გორისაო. შენა სამთავროდ, შენა გასამარჯოდ მაიჯმარი ეს სეფე-სანთელი, ნათელ-ბნელი. შენ ახიელელთად სახოიშნოდ, სამწყალობნელოდ მაიჯმარი, ხთის კარზე შაიტანი, ღმერთი შენს ბატონობას ადიდებსა-დ აძრიელებს.

ამ სეფე-სანთელზე თქვენ გადიდნასთ, გაგიმარჯოსთ ღმერთმა, მიქეელის მწევარნო, მწკალ-სისხლიანნო, საკიდლიანნო. თქვენა სამთავროდ, გასამარჯოდ მაიჯმარეთ ეს სეფე-სანთელი-დ ნათელ-ბნელი. თქვენ ახიელელთად, მიქეელის ტახტის ყმათად საშველად, სახოიშნოდ, სამწყალობნელოდ მაიჯმარეთ, ხთის კარზე შაიტანეთ, აგრემც თქვენს ძალასა-დ დიდებას მემატებს.

ამ სეფე-სანთელზე თქვენ გადიდნასთ, გაძრიელნასთ ღმერთმა, მიქეელის ლაშქარნო, ხთისაგან გამაშობილნო, ხთისაგან წყალობა ნაქნარნო. ღმერთმა გადიდნასთ, ღმერთმა გაძრიელნასთ. თქვენა სამთავროდ, გასამარჯოდ მაიჯმარეთ ეს სეფე-სანთელი-დ ნათელ-ბნელი. თქვენ ახიელელთად, მიქეელის ტახტის ყმათად საშველოდ, სახოიშნოდ, სამწყალობნელოდ მაიჯმარეთ, ხთის კარზე შაიტანეთ, ღმერთი თქვენს ძალსა, დიდებას მაუმატებს.

ამ სეფე-სანთელზე შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, ლალო იანსარო. შენა სამთავროდ, შენა გასამარჯოდ მაიჯმარი ეს სეფე-სანთელი, ნათელ-ბნელი. შენ ახიელელთად, მიქეელის ტახტის ყმათად საშველად, სახოიშნოდ, სამწყალობნოდ მაიჯმარი, ხთის კარზე შაიტანი, შენიმც ძალი, სახელი დიდდებისა, ჯსენდების.

ამ სეფე-სანთელზე შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, იანსარ სვეტად ჩამასულო. ღმერთმა გადიდასა, ღმერთმა გაძრიელას. შენა სამთავროდა, გასამარჯოდ მაიჯმარი ეს სეფე-სანთელი-დ ნათელ-ბნელი. შენ ახიელელთად, ტახტის ყმათად საშველად, სახოიშნოდ, სამწყალობნოდ მაიჯმარი, ხთის კარზე შაიტანი, ღმერთი შენს ბატონობას გაუმარჯვებს.

ამ სეფე-სანთელზე შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, პეტრეო ნაღვრის-ჰირისაო. ღმერთმა გადიდას, ღმერთმა გაძრიელას. შენა სამთავროდა, გასამარჯოდ მაიჯმარი ეს სეფე-სანთელი-დ ნათელ-ბნელი. შენ ახიელელთად, მიქეელის ტახტის ყმათად საშველოდ, სახოიშნოდ, სამწყალობნოდ მაიჯმარი, შენ ძალსა, დიდებას მემატების, ხთის კარზე შაიტანი, ღმერთი შენს ბატონობას გაუმარჯვებს.

ამ სეფე-სანთელზე შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, მიქიელ წყალ-
შუისაო, მოძმე მიქიელისაო. შენა სამთავროდ, შენა გასამარჯოდ მაივმარი ეს
სეფე-სანთელი, ნათელ-ბნელი. შენ ახიელელთად, მიქიელის ტახტის ყმათად სა-
შველად, სახოიშნოდ, სამწყალობნოდ მაივმარი, ხთის კარზე შაიტანი, შენიმც
სახელ დიდდებისა, ჯსენდების.

ამ საფე-სანთელზე შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, მიქიელ კიშვე-
ლისაო, მოძმე მიქიელისაო. შენა სამთავროდ, შენა გასამარჯოდ მაივმარი ეს
სეფე-სანთელი-დ ნათელ-ბნელი. შენ ახიელელთად, მიქიელის ტახტის ყმათად
საშველად, სახოიშნოდ, სამწყალობნელოდ, ხთის კარზე შაიტანი, ღმერთი შენს
ბატონობას გაუმარჯვებს.

ამ სეფე-სანთელზე შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, ლალანგურ
წმიდაო გიორგო. შენა სამთავროდ; შენა გასამარჯოდ მაივმარი ეს სეფე-სან-
თელი, ნათელ-ბნელი. შენ ახიელელთად, მიქიელის ტახტის ყმათად საშველად,
სახოიშნოდ, სამწყალობნოდ, ხთის კარზე შაიტანი, ღმერთი შენს ბატონობას
გაუმარჯვებს.

ამ სეფე-სანთელზე შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, გიორგივ ნაღორ-
შვენიერო, რჯულიან-ურჯულოთ სალოცაო. შენა სამთავროდ, შენად გასამარ-
ჯოდ მაივმარი ეს სეფე-სანთელი-დ ნათელ-ბნელი. შენ ახიელელთად, მიქიელის
ტახტის ყმათად საშველად, სახოიშნოდ, სამწყალობნოდ ხთის კარზე შაიტანი,
შენიმც ძალი, სახელი დიდდებისა-დ ჯსენდების.

ამ სეფე-სანთელზე შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, გმირო კობა-
ლავ ლახტიანო. შენა სამთავროდ, შენა გასამარჯოდ მაივმარი ეს სეფე-სანთე-
ლი-დ ნათელ-ბნელი. შენ ახიელელთად, მიქიელის ტახტის ყმათად საშველად,
სახოიშნოდ, სამწყალობნელად ხთის კარზე შაიტანი, შენიმც სახელი დიდდები-
სა-დ ჯსენდების.

ამ სეფე-სანთელზე შენ გადიდას, გაგიმარჯოს ღმერთმა, დიდო სახმოო
გუდანის ჯვარო. შენა სამთავროდ, შენა გასამარჯვოდ მაივმარი ეს სეფე-სან-
თელი-დ ნათელ-ბნელი. შენ ახიელელთად, მიქიელის ტახტის ყმათად საშვე-
ლოდ, სახოიშნოდ, სამწყალობნელოდ მაივმარი, შენიმც ძალი, სახელი დიდდე-
ბისა-დ ჯსენდების“¹...

ჩაწერილია ალექსი ოჩიაურის მიერ (არზოტი).

2. ფ შ ა უ რ ი

ი) * *

„ღმერთო, წინა ძალი და ბრძანება შენია, შენ გააჩინე და აკუროთხე ცანი
და ქვეყანანი, შემოსე მოსილებითა შენითა, აკუროთხე ხმელზედ ხორციელი,

¹ ასე გრძელდება მთელი ხევსურეთის სალოცავების ხსენება თვითველ სასანთელზე
ცალ-ცალკე (ალ. ოჩიაურის განმარტება).

ჩაუდგი თავის უკვდავი სული, თორ ხმელზედ ხორციელთაგან ერთის არა მოიგონებოდა და ვერვინ რას შემოგკადრებდით. დიდება შენდა ძალო ღვთისაო;

დიდება შენდა, კვირაო კარავეიანო, ღვთის და მეფის კარზედ მდგომელო, სიმართლის პასუხის გამცემელო ღმერთთანა და წყალობის გამომტანელო ხმელზე ხორციელთათვის;

დიდება შენდა, დიდო ზემწიფეო, წმინდა გიორგი ლაშარის ჯვარო;

დიდება შენდა, დიდო თამარ-მეფეო, ზემდგომო ანგელოზო;

დიდება შენდა, კობალავ შვენიერო;

დიდება შენდა, მთა-წმინდის მთავარ-ანგელოზო, დამასტეს წმინდავ გიორგიო, ხოშარის სახუთმეტო მთავარ-ანგელოზო;

დიდება შენდა, დედაო ღვთის-მშობელო, ჭიჩოს ბატონ-პატრონო;

[დიდება შენდა] სვეტი-ცხოველო;

[დიდება შენდა] კიდევ ღვთის-მშობელო, ყოველთა წმინდათა შუამდგომო;

[დიდება შენდა] წმინდა გიორგი, მგზავრო ანგელოზო, ხახმატის ჯვარო;

[დიდება შენდა] ლომისის მთავარ-მოწამეო;

დიდება კიდევ შენა, დიდო ღვთის-მშობელო და ძეო იმისავ და იმათთანა ყველა თანამართალნო, ყრველნო, მოდენ-მოდმენო და მოთანახმენო წმინდანო ანგელოზნო¹.

დ. ხიზანაშვილი, „ფშავეთი და ფშაველები“, „ივერია“, 1890 წ., № 82.

3. მთიულური

ია) * *

„დიდება ღმერთსა, მაღლი ღმერთსა, მოწყალე მოსამართლე ღმერთსა. ღმერთმა გაუმარჯოს ხელმწიფეს წმინდა გიორგის პირიშე ახალციხისას, გაუმარჯოს მია მოძმე და მოძხრე ანგელოზებს.

ღმერთმა გაუმარჯოს კვირიეს ძლიერსა და ღუმაცხოს სამღეთო მაღალსა. გაუმარჯოს დიდ წვერის ანგელოზს, დიდ იალბუზზე დამბრძანებულსა.

გაუმარჯოს ზეგარდის წმინდა გიორგის, ზენა სოფელს დაბრძანებულსა. ღმერთმა გაუმარჯოს ფუძის ანგელოზს ყმის მეშველსა და უყმოსაც დამშველებლსა.

გაუმარჯოს ჩოხის წმინდა გიორგის ცირასებს ჩამობრძანებულს, ჩოხთ დაბრძანებულს.

გაუმარჯოს საბურთველოს წმინდა გიორგის და ზანდუკის მთავარ-ანგელოზს.

გაუმარჯოს ძლიერსა ლომისას, ხორეშანთ ტყვეთა მხსნელსა.

გაუმარჯოს ღუდას ყოვლად წმინდას ქვაწულად მქცეველსა.

გაუმარჯოს წიფორის წმინდა გიორგის ძეთა და წულთა მომცემსა.

გაუმარჯოს საქართველოს ყველა ხატებსა და სალოცავეებსა“.

ს. მაკალათია, „მთიულეთი“, 1930 წ. ტფ., გვ. 161—162.

¹ ტექსტის გაგრძელება გამოვეყენე და მოვათავსეთ ხუცობათა პირველი ჯგუფის წარსათქმელებში (იხ. გვ. 277, 278). აქ კუთხედ ფრჩხილებში მოცემული ჩვენ მიერაა აღდგენილი.

იბ) * *

„ღმერთო, გაუმარჯვე დუმაცხოს სამღვთო მაღალსა.
 გაუმარჯოს წვერის ანგელოზს, შეეწიოს ყმათა და უყმოთა.
 გაუმარჯოს წმინდა გიორგის წიფორისასა.
 გაუმარჯოს კვირიას ხორციელს ხელუხლებელსა.
 გაუმარჯოს მთავარ-ანგელოზს.
 გაუმარჯოს პირიმზე ახალციხით მობრძანებულსა.
 გაუმარჯოს ფუძის ანგელოზს, ყმის მეშველს, უყმო ყმის დამშველებელს.
 გაუმარჯოს ჩოხის წმინდა გიორგის ცირასებ ჩამობრძანებულს, ჩოხს
 დაბრძანებულს.
 გაუმარჯოს ხახმატის ჯვარს, გიორგი მგზავრთ ანგელოზს.
 გაუმარჯოს ლომისას ხორასანს ტყვეთა დამხსნელსა.
 გწყალობდეთ, ხალხნო, ჩემი ხმის გამგონეო“.

ს. მაკალათია, „მთიულეთი“, ტფ.,
 1930 წ. გვ. 158.

იგ) * *

„დიდება ღმერთსა, მაღლი ღმერთსა.
 ღმერთო გაუმარჯვე ფუძის ანგელოზსა.
 [გაუმარჯვე] დიდ პირიმზეს იალბუზზე ბრძანებულს, უყმო ყმის მეშველს,
 ორი წყლის ბატონ-პატრონსა.
 გაუმარჯოს ფუძის ანგელოზსა ჟამ-უჟამოდ მოარულსა, მკლავსა იმისასა
 და ლახტს იმისასა.
 გაუმარჯოს გმირსა კობალესა ფუძის ანგელოზის მოძმე-მოძმრქსა.
 გაუმარჯოს დუმაცხოს სამღვთო მაღალსა და თავის ყმათ დამხედავთ
 წვერის ანგელოზსა.
 გაუმარჯოს ფშარაველს მთას ლაღსა, წვერის ყარაულსა, თავის ძმათა და
 ყმათა ზედამხედველსა, ჩვენის ბატონ-პატრონის შემნახავსა.
 გაუმარჯოს მაღაწალ წვერის ანგელოზს, ჩვენის ფშარაველის მოძმე-მოძ-
 მრქსა, დიდ იალბუზზე ბრძანებულს, ძმათა ყმათ მოიხედესა.
 იმათო ძაღლო, სამართალო ღვთისაო, უშველე ნიკუასა, თავს გახვეწებს,
 თავის ცოლსა და შვილსა, რა აც გულზე და მხარზე გეხვეწებოდეს, ისე უშველე,
 გაუმარჯვე საქონელი, ხიზანი“¹...

ს. მაკალათია, „მთიულეთი“,
 ტფ., 1930 წ., გვ. 162.

¹ მეცნიერული ინტერესის თვალსაზრისით უნდა აღინიშნოს როგორც სამწუხარო ფაქტი, რომ ს. მაკალათიას მთიულური სალოცავ-სადიდებლებიდან თითქმის არც ერთი ტექსტი მთლიანი სახით გამოქვეყნებული არა აქვს.

3. მოხეობი

იღ) * *

„დიდება ღმერთსა და მოწყალესა.
 დიდება ჰქონდეს სამებას ერთარსებას.
 დიდება ჰქონდეს ბეთლემის ყოლაწმიდას.
 დიდება ჰქონდეს ნინო წმიდასა.
 დიდება ჰქონდეს ყირვნის წმიდა გიორგის, მაღალ მთებში დიდებულსა.
 დიდება ჰქონდეს ოხარეშის წმიდა გიორგის.
 დიდება ჰქონდეს ნათლისმცემელს.
 დიდება ჰქონდეს კვირე ღვთის შვილსა.
 დიდება ჰქონდეს ბახტრის წმიდა გიორგის.
 დიდება ჰქონდეს ჯარჯის¹ წმიდა გიორგის.
 დიდება ჰქონდეს შემლის ნათლისმცემელს.
 დიდება ჰქონდეს ქუშეთ წმიდა გიორგის.
 დიდება ჰქონდეს ბურთუ სავანესა.
 დიდება ჰქონდეს სპარსთ ანგელოზთა, ჰოსეთით მობრძანებულსა.
 დიდება ჰქონდეს ახალციხის ყველაწმინდას.
 დიდება ჰქონდეს ლალანგის წმიდა გიორგის.
 დიდება ჰქონდეს ყანანაზის წმიდა გიორგის.
 დიდება ჰქონდეს არშის წმიდა გიორგის.
 დიდება ჰქონდეს გარბნის წმიდა გიორგის.
 დიდება ჰქონდეს მამა წმიდასა.
 დიდება ჰქონდეს კობის წმიდა გიორგის.
 დიდება ჰქონდეს ლომისა მთავარ-მოწამესა.
 დიდება ჰქონდეს ღუდის ყველაწმიდასა.
 დიდება ჰქონდეს ღუშეთის სამებასა.
 დიდება ჰქონდეს ქალაქის ღვთისმობელსა.“

ჩაწერილია ს. იორდანიშვილის მიერ 1923 წ.-
 ხევში 83 წლის აბა არაბულის თქმით.

იე) * *¹

„დიდება ღმერთსა და მაღლი ღმერთსა.
 დიდება ჰქონდეს წმიდა სამებასა.
 დიდება ჰქონდეს ყინვარაში ბრძანებულთ ანგელოზთა.
 დიდება ჰქონდეს ყირვნის წმიდა გიორგის.
 დიდება ჰქონდეს კობის ბეთლემს.
 დიდება ჰქონდეს ნინო ქართველთ განმანათლებელს.
 დიდება ჰქონდეს კობის წმიდა გივარგის, მგზავრების პატრონს.
 დიდება ჰქონდეს ღთებუა უცვალებელსა.

¹ ალბათ: კორგის.

დიდება ჰქონდეს გარბნის წმიდა გივარგის.
 დიდება ჰქონდეს ყანანაზის წმიდა გივარგის.
 დიდება ჰქონდეს სპარსანგელოზს.
 დიდება ჰქონდეს მთავარ-ანგელოზს.
 დიდება ჰქონდეს ნათლიმცემელს, ბაღღების პატრონს.
 დიდება ჰქონდეს ხორხის და ბახტრის წმიდა გივარგის, მწყემსების
 პატრონს.
 დიდება ჰქონდეს მინდვრის წმიდა გივარგის“.

ჩაწერილია ს. იორდანიშვილის მიერ ხევში
 1923 წ. დეკანოზის საბარალა სუჯაშვილის თქმით.

4. თ უ შ უ რ ი

ივ) * *

პირველად ღმერთი ვახსენოთ, ის უფრო დიდებულია,
 მემრე ვადიდოთ კვირაე, კვირაე კარაღეთისია,
 მემრე ვადიდოთ ფიწალე, ლაშქარისა წინმძღვარია,
 მემრე ვადიდოთ კოპალე, კოპალე კარატისია,
 მემრე ვადიდოთ გიორგი, გიორგი ჯაჯმატისია,
 მემრე ვადიდოთ მარიაჰ, მარიაჰ დედა-ღეთისია,
 მემრე ვადიდოთ თევდორე, თევდორე შავგვრემანია,
 მემრე ვადიდოთ გიორგი, გიორგი სახეოსია,
 მემრე ვადიდოთ გიორგი, გიორგი გომეწრისია,
 მემრე ვადიდოთ ისრაილ, ისრაილ ბუჭურთისია,
 მემრე ვადიდოთ სანება, სანება საჯარისია,
 მემრე ვადიდოთ გიორგი, გიორგი მუხრუფნისია,
 მემრე ვადიდოთ ჭიხალე, ჭიხალე ხისოს მთისია,
 მემრე ვადიდოთ მიქაელ, მიქაელ ხვაგვორისია,
 მემრე ვადიდოთ გიორგი, გიორგი ლაშარისია,
 დიდნიმც ხართ, დიდებულიც ხართ, საჯსენებელნო ღეთისშვილნო“.

ჩაწერილია ს. დოჭუში 55 წლის
 ბ. ხოხიაიძის თქმით.

იზ) * *

„ჯერალა ღმერთი ვადიდოთ, მით უფრო დიდებულია,
 მემრელ ვაჯსენოთ კვირაე, კვირაე კარაღეთისია,
 მემრელ ვადიდოთ გიორგი, გიორგი საჯეოსია,
 მემრელ ვადიდოთ ფიწალე, ფიწალე დოჭურთისია,

მემრელ ვადიდოთ კობალა, კობალა კარატისია,
 მემრელ ვადიდოთ გიორგი, გიორგი ჯანჭყალისია,
 მემრელ ვადიდოთ ცალარქა, ცალარქა ბელელასია,
 მემრელ ვადიდოთ ისრაელ, ისრაელ ბიჭურთისია,
 მემრელ ვადიდოთ სანება, სანება სანჯარისია,
 მემრელ ვადიდოთ გიორგი, გიორგი მუხრუნისია,
 მემრელ ვადიდოთ სანება, სანება გოგრუელთისია,
 მემრელ ვადიდოთ მიქაელ, მიქაელ ხვავეგორისია,
 მემრელ ვადიდოთ ჭიხალე, ჭიხალე ხისოს მთისია,
 მემრელ ვადიდოთ ლაშარე, ლაშარე ჩილოს თავისა.

ჩაწერილია ს. დოჭუში 65 წლის
 პელო თორღვაძის თქმით.

II. სასიზღვროები

A. ქორბელელა

1. თუშური

ა) ლაშარის ჯვარისა

„დღესამ დღეობა ვისია,
წმინდისა გიორგისია.
წმინდა გიორგი ვალვანზე გამოსულაო,
ვალვანზე ალი ხე ამოსულაო,
ზედ ხილი მ-უსხამ დია,
საქმელად მოწეულაო.
წმინდა გიორგის ქალ-ვაჟთ შემცოდე
ბედს უღროვოდ ჩაპოშაულანო“.

ჩაწერილია ს. ჯვარბოსელაში

ბ) ლაშარის ჯვარისა

„დღესამ დღეობა ვისია?
წმინდისა გიორგისია.
ყმათ აღუმატე გიორგი,
თუ გინდან მოსახელენი.
პურს აღუმატე გიორგი,
თუ გინდან კოდნი სავსენი.
ცხვარს აღუმატე გიორგი,
თუ გინდან რქა-ჯანგიანნი.
წმინდა გიორგის კარზედა
ხე ალოთ ამოსულიყო,
ზედა მოსხვია ყურძენი,
საქმელად მოწეულიყო.
ემე შემცოდებ ქალ-ვაჟებ“

უდროით დაშაულიყო¹.

გაუმარჯოს, გაუმარჯოს, გაგიმარჯოთ მომსახურებო,
მრავალჯერ გამსახუროთ წმინდა გიორგისთვის“.

ჩაწერილია ს. დოჭუში

გ) „ძმა ჯვრების“ თევდორე და ქავთარისა

„დღესამ დღეობა ვისია,
წმინდისა ქავთარისია.
მთა-მთა მოვალის ქავთარი,
ნაპრალს მაამტვრევს მთისასა.
ქალაზე წმინდა თევდორე,
აღთოს მაამჩხვრევს წყლისასა.
წმინდის თევდორის კარზედა
ნე ოღერად ამოსულაო,
ზედა მოსხმულა ყურძენი
საქმელად მოწეულაო,
იმის შემცოდე ქალ-ვაჟი
უდროვოდ დაშაულაო.
ცხვარს აღუმატე, თევდორე,
თუ გინდა რქა-ჯანგიანი,
ყმას აღუმატე, ქავთარი,
თუ გინდა მოსაჯელენი,
პურს აღუმატე, ქავთარი,
თუ კოდნი გინდა საესენი,
ქალთ აღუმატე, ქავთარი,
თუ გინდა მოშაირენი“.

ჩაწერილია ს. ომალოში.

¹ ჩვენ მიერ ჩაწერილ ამ სასიმღეროს ერთ ვარიანტში „დაშაულიყოს“ ნაცვლად სწორია „დაშაულაო“. ამ ვარიანტში აღნიშნულ სიტყვას უშუალოდ მისდევს შემდეგი ტექსტი:

„სიმღერას უთხროთ ერთსაო,
შევეზერწებით ღმერთსაო.
ღმერთო გვიცოცხლე მესანი
ვინაც გვახლიან გჯერდსაო.
ღამე მღერასა დილა სჯობს,
დილაი დილაობასა,
ქალ წყალზე დაგვიანდება

დაბანის კელ-პირისასა,
ვაჟ დარბან დაგვიანდება
შესმისა ბარძიმისასა.
კელში მოსულსა ბარძიმსა
განა კი ყველას სმა უნდა,
პირად მოსულსა სიტყვასა
განა კი ყველას თქმა უნდა“.

დ) ლაშარის ჯვარისა

„დღესამ დღეობა ვისია?
 წმინდისა გიორგისია.
 წმინდა გიორგის კარზედა
 ხე ალვად ამოსულაო,
 იმის შემცოდე ქალ-ვაჟი
 უდროოდ დაშაულაო.
 თუ გინდა რქა-ჯანგიანი,
 ცხვარს აღუმატე, გიორგი.
 მაშ გაგვიმარჯვე, გიორგი“.

ჩაწერილია ს. ჩილოში
 სტ. მენტეშაშვილის მიერ.

ე) ლაშარის ჯვარისა

„დღესამ დღეობა ვისია?
 წმიდისა გიორგისია.
 ყმათ აღუმატე, გიორგი,
 თუ გინდან მოსახელეო.
 ცხვარს აღუმატე, გიორგი,
 თუ გინდან რქა-ჯანგიანი.
 წმიდის გიორგის კარზედა
 ხე ალვად ამოსულაო,
 ემის შემცოდე ქალ-ვაჟი
 უდროოდ დაშაულაო.
 დიდება შენდა და გამარჯვება შენდა“.

ჩაწერილია ს. ჩილოს ლაშარის ჯვარში
 „ლაშარობას“ სტ. მენტეშაშვილის მიერ.

ვ) ლაშარის ჯვარისა

„დღესამ დღეობა ვისია?
 წმიდა გიორგისიაო.
 წმიდა გიორგი ვალვანზე გამოსულაო,
 ვალვანზე ალვის ხე ამოსულაო,
 ზედ ხილი მოუსხმიდიაო,
 საკმელათ მოწეულიაო.
 წმიდა გიორგი ქალ-ვაჟთ შემცოდებს
 უდროოდ ჩამოშაულანო“.

ჩაწერილია სოფ. ჯვარბოსელაში ხევის-ბერ
 კიბოთეს თქმით სტ. მენტეშაშვილის მიერ.

2. ხევისურული¹

ზ)

„ჩვენის ბატონის კარზედა
ხე ალვად ამასულაო,
წვერად მაუსხამ ყურძენი,
საჭმელად ჩამასულაო,
მაგის უჭმელი ქალ-ვაჟი
უდროოდ დაშაულაო“.

ჩაწერილია ალექსი ოჩიაურის
მიერ (არხოტი).

B. ფერკისაჲ

1. ხევისურული²ც) ჯაჯმატის გიორგი³

„ქაჯავეთ რად იარები,
გიორგი მგლისა ფერაო?“

¹ ხევსურული, ფშაური, მოხეური, კახური და ქართლური ვარიანტები იხ. ა. შანიძე, ქართული ხალხური პოეზია I ხევსურული, ტფ. 1931 წ., გვ. 228. ლექსი 551 და გვ. 596-7, შენ. 551.

² ხევსურული სასიმღეროები აქ მოგვყავს ვრცლად, იმ სახით, როგორადაც ისინი ადგილობრივ იქმნა ჩაწერილი. ფერხულის დროს კი ამ სასიმღეროებს ამოკლებდნენ და ნაწყვეტ-ნაწყვეტად მღეროდნენ ხოლმე.

³ ინფორმატორმა ამ ლექსს წინ წარუძღვანა შემდეგი მოთხრობა: „ჩვენ ჯვარ წასულ ქაჯავეთში. აქ ერთ კვესურ ყოფილ, გახუა ხქიება. ჯვარ სულეზ ამოურთიებ იმისად და თან გაუყოლებავ. გახუაი გვამ დამრჩალ ერთ ალაგას,—ეხ ერქვის იმ ალაგას.“

მემრ ისინ ქაჯავეთში მისულ. იქ ქაჯ-მჭედელი უჭედს. მჭედელ რო ამაილ ის ოკინა, ხატის ძალით გატყვრ ი ოკინა, იჭენნი ბაზარი და ცეცხლ გაჩენილ ერთიანა. რაც საქონ, ნივთი-ერებაი იყვის, სრუ გიორგი კაკმატის ჯვარ წამულავ. წინ-წინ იმას გახუაისად უთქომ: „მეპურსატნე გახუაო, ჩადგი ფევი გვამჩიაო“ მემრ წამადვიე გახუაი. (ს. ახიელში ჩვენ მიერ ჩაწერილი ვარიანტი გახუას ამ ზედმეტ სახელს განმარტავს: „კაკმატის გიორგი ქაჯავეთ რო წასულ, თან სტანიე გახუაი. იმას პურ-სატან ბევრ უქამივა,—გაუმადლარ ყოფილ-დ ამაზე ვიორგის უთქომ—მეპურსატნეამ გახუამაო გარდამიკრიფნა თეთრეულნიო ქაჯავეთიი მატანილინიო“). ნადავლ იმათ დამე მაუსხამ კაკმატჩი. მაშინ ორ დედა-ქალ ყოფილ კაკმატჩია. უთქომ ერთ ქალ-დედასა: „რამოდენ საქონი ას მა ჯვარჩია, ევ გიორგის ძალიე იქნებისავ“. ქალი მამისავ სამშობლოჩი ყოფილ, იქ ვაჟი-შვილ მუღავ“.

სოფელ როშკაში ჩაწერილ ვარიანტით ხაჩმატის გიორგის ლაშქრობის დროს ხევსურეთში გამლიარაულ-წიკლაურების გვარი დაღეული ყოფილა. ამ გვარიდან დარჩენილ ერთად ერთ ოჯახს ამ ხანად ქალიშვილი შესძენოდა და გვარის ამოწყვეტის ბედი გადაწყვეტილი იყო, რომ ერთ გარემოებას ამისათვის ხელი არ შეეშალაო. გამლიარაულ-წიკლაურების რძალი თავისი ახლადშობილი ქალიშვილით და ამავე სოფლის მეზობლის ქალი თავისი ვაჟიშვილით ჯერ კიდევ „ქოხში“ ყოფილიყვნენ, როდესაც ხაჩმატის გიორგის ქაჯავეთიდან ნადავლი საქონელი მოესხა. გამლიარაულთ რძალს უამრავი საქონლის დანახვა არ გაკვირვებოდა და ამიტომ მისი ქალიშვილი ვაჟად ქცეულიყო, რის შემდეგ გამლიარაულთ გვარი ვამრავლებულა ხევსურეთში. ხოლო მეზობლის ქალი გაკვირვების გამოთქმისათვის სასტიკად დასჯილა—მისი ახლადშობილი ვაჟიშვილი წმ. გიორგის ქალად უქცევიაო. ხაჩმატის გიორგის ქაჯავეთში ლაშქრობის შესახებ ნ. აგრეთვე ა. შანიძე, დას. ნაშ. გვ. 594, შენ. 548.

—ვალი მიკიდავ ქაჯებსა,
 რად მკითხავ ქრისტის დედაო¹.
 ცომს ზელდა ქაჯის ბებერი,
 მივასწერ ცხობაზედაო.
 სინას სჭედდ ქაჯის მჭედელი,
 მივასწერ წნობაზედაო.
 სამჭედლოს გადაუხენავ,
 ნისლები დაბადულაო,
 მჭედელი, მემჭედურები
 ცისაკე გამართულაო,—
 გრდემლსა, ჯელკვერსა, მარწუხსა
 გვერდით ცალ-ცალი სკდებაო.
 მათრახის წვერი მაუკარ,
 ცხენი შავიგდი ზენაო.
 „გიორგივ, ნუ გაიქცევი,
 სამძიმარ მოგდევ ჯელაო“.
 გიორგი არ გაიქცევის,
 ტანთ კაბა აქვის ჭრელაო“.

ჩაწერილია ს. ბარისახოში
 თახია ქეთელაურის თქმით.

თ) ჯ ა ჯ მ ა ტ ი ს გ ი ო რ გ ი

„ქაჯეთის ბრძოლას აპირობს
 ჯაჯმატელი გიორგიო.
 აწია გამარჯვებულმა
 ხატმა ანგელოხთ ჯარიო.
 გახუა მეგრელაური,
 გიორგი მგზავრის ბერიო,
 ბუზ-ბუილადა აქცივა,
 გაგზავნა წინამძღვარიო.
 ადგეს, წავიდეს ხთიშვილნი,
 —კოპალა სადღა არიო? —
 ადგეს, წავიდეს ხთიშვილნი,
 მოძმეთ უჭირეს მჯარიო.
 ქალაქ ვერ ჩადის გიორგი,
 ფინთი ამაღის აღიო,
 გატეხეს ქაჯთა ქალაქი,

¹ ს. ახიელში ჩაწერილი ვარიანტით:
 „ქაჯავეთ რას იარები?
 გიორგი, ქალის ფერაო.“

—ვალი მიკიდავ, ვალსა ვსთხოვ,
 რას მკითხავ, ქრისტის დედაო“.

ფშაური ვარიანტი ნ. ა. შ ა ნ ი ძ ე,
 დას. ნაშ., გვ. 595, ბ.

დაასხეს ნავთის წყალიო.
 იქ დაეჭირა გიორგის
 სამი ქაჯების ქალიო---
 სამძიმარი და მზე-ქალი,
 მესამე აშე-ქალიო.
 დანათლნა თავის ჯურზედა,
 გვერდით დაისხნა დანიო.
 იქით დაბრუნდეს ხთიშვილნი,
 დაიძრო მთა და ბარიო,
 ზღვა-ხმელთას გამაიარეს,
 დახვიეს ალან-წყალიო.
 თუშებს უბძანა გიორგიმ
 —მსურს, იყვნეთ ჩემნი ყმანიო.
 იუკადრუეს წოვათა,
 დაადგა დიდი ძალიო,
 შემოსწყრა, თავ მოუწამლა,
 ძროხა უტოცა, ცხვარიო,
 მემრე კაცთ გადაუყენა
 სასჯელი უცნობარიო.
 გაიგეს თუშთა წოვათა
 ესაა ხატის ძალიო,
 აქათ-იქათად იდიეს,
 საცა დიდი ქონ ვზანიო,
 მავიდა გამარჯვებული
 გიორგი ნამაშვრალიო,
 შავიდა და მაიტანა
 რაც თვითონ ხქონდა ძალიო.
 თქვენც გამარჯვებით ჩემ ძმანო,
 ზოგი რამ თქვენთაც არიო.
 მავიდა თავის ნაღვარსა,
 გაანთა დიდი ალიო.
 ამავის მალექსებელი
 გუდამაყრელთი ქალიო“¹.

ჩაწერილია ს. ხაზმატში
 მამუკა ქეთელაურის თქმით.

¹ მთხრობელის ცნობით ეს გუდამაყრელი ქალი იყო საბედის შვილი ქადაგი თორელა. წმინდა გიორგის მისთვის სიხმარში უნახვებია თურმე ეს ამბავი და უბრძანებია ხვესურთ ულექსეთ. იმასაც რაც უნახავს ასე გაულექსავს და ხალხისათვის უძახებია.

ი) კობალა¹

„ხთის კარზე შავიყარენით
 სამოცდა სამი ჯვარია.
 დეგებ ხქონიყო ქორწილი,
 სიმურ ეჩქვიუა წყალია.
 ცხრათა გამზრდელი დედაი
 ცხრათავიანი ხყოლია.
 ქვემოთ ბოლოჩი ჩამოვჯე,
 ჩემკენ ხქონიყოთ თვალია.
 გადმოდგეს საწონ-ჩარექი,
 კვირაე, დაუგი თვალია.
 მე ხუთი ვთხოვე კვირასა,
 გარმამიმეტა სამია.
 ხუთმეტ ლიტრა-სა რკინასა
 ძირზე გაუგდი ქარია,
 საკმით ლახტ გადაუტიე,
 ზე დავაქციე ბანია.
 ერთ კიდევ გამამხევეწა,
 აღარ უბრუნე თავია,
 საგმირო წამავიმალლე,
 კლდეს წამამიბა მჯარია.
 კლდე ოთხად გავანათოტე,
 დევს წამოვსთხარე თვალია.
 კარგა სკოდნიყვეს წყეულსა
 აბუდელაურთ ტბანია,
 ჩავიდა, მევც ჩავყევი,
 სისხლმა დამიბნა მჯარნია.
 ჩვენ ყმანი კარგ ეცადნესა:
 ოთხ-რქა, ოთხ-ყურა ცხვარია
 მაიყვანეს და ჩამაკლეს,
 ღმერთო, დასწერე ჯვარია.
 შამოვსჯე ბროლის ქვაზედა,
 შამავიბერტყე მჯარნია,
 ჩახეხედენ ჩემსა საჯდომსა

¹ ამ სასიმღეროს ფშავ-ხევსურული ვარიანტები „იაცსარი“-ს სახელწოდებით დაბეჭდილი აქვს პროფ. ა. შანიძეს, ნ. მისი, ქართული ხალხური პოეზია I ხვესურული, გვ. 223, ლექსი 542 და გვ. 575—587, შენ. 542.

ხალხის ძველი რწმენით, კობალა და იახსარი (ორივე დევეკერპებთან და ეშმაკებთან მებრძოლი ღვთაება) მოძმეები იყვნენ. ამავე დროს ამ ორი ღვთაების ერთმანეთისაგან გარჩევა მოსახლეობის წარმოდგენაში მეტად სუსტი იყო. ამით აიხსნება, რომ ერთი და იგივე შინაარსის თქმულებები და სასიმღეროები ხან კობალას და ხან იახსარს მიეწერებოდა სოლმე.

ჳრელ მამრჩალიყვნეს ქვანია.
 ღმერთო, თუ მამე შეძლება
 შენავ ამიჯსენ მჯარნია,
 აქედან თოკი გამიბი
 კარატის გასავალია,
 აგრე გავიელი იმაზე,
 ვერვინ მ.მკიდის თვალია.
 დიის-გორ სახლს აკეთებენ
 ჩემს ქვემოთ ცხრანი ძმანია,
 ცხრანივ ქვას ეზიდებიან.
 დაუდგათ კარის თვალია.
 მივედი, მეაც ავსწიე,
 ღმერთო, შენგან მაქვ ძალია.
 ერთმანეთს ეუბნებიან
 —ეს ჩვენზე ძალიანია.
 ეგენიც გამეგმართენ,
 დაეშაღეთ აწინწელია,
 დიის-გორს შამამიკიდეს
 ჩემი პატარა ზარია.
 დახკარ, ჳმა აჯად გავიდას,
 პირს დაიწერონ ჯვარია,
 ლოცვა-წირვაზე დამიდგან
 ჩემი პირქუშის ყმანია“.

ჩაწერილია ს. ღებაისკარში.

დამატება

(ლექსები ხთიშვილთა შესახებ)

1. თუშური¹

დ) ფიწალი.

„ჩვენსავე რა გინდა, ფიწალივ,
ლარიბთას, ცალიერთასა,
ვერცას დაგიჟოცთ ჯარ-ყოჩთავე
ბერთა და რქა-ჯანგიანთა,
ვერცას დაგიტხრით ჯაროთა
ძველსა და კირკილიანსა.
ჩვენსავე რა გინდა, ფიწალივ,

.....
მთა-მთა მოდ ბატონ ფიწალი,
ნაპრალს მამტერევეს მთისასა,
ჭალახე გმირი კოპალე,
ალთოს მამჩხვრევეს წყლისასა“.

ჩაწერილია ს. დოჭუში.

ე) კოპალე

„არ გეშინია, კოპალე,

.....
—არ მეშინია კოპალეს,
თუ რახტი ხელში მექნება

.....
ციხეს აგებენ ბორბალსა
ბროლის მარილის ქვისასა,
შიბად შიგ გალოს ატანენ
გრძელ-გრძელსა მითხორისასა.
ბარბოლის წვერს ბალათერა

¹ ქვემოთმოყვანილი ლექსები ყველა ფრაგმენტარულია. მოსახლეობას სუსტადლა ახსოვს ამ ხასიათის ლექსები და ამიტომ ჩვენ ვერ შევძელით მათი მთლიანი ტექსტის ჩაწერა.

ღამეს ათენებს გმინვითა¹

.....
მთა-მთა მოვიდის კობალე,
ნაპრალს მამტერევს მთისასა,
ქალაზე ჯავმატის ჯვარი
ალთოს მამჩქლევს წყლისასა“.

ჩაწერილია ს. დოქუმში.

ვ). ლაშარის ჯვარი.

„ბრძანებდა ლაშარის ჯვარი
—ცას მე ვარ ოქროს შიბითა,
ხმელ-გორში შედგა ბერ მუხა,
ზედ დავდიოდი კიბითა.
ბევრი ეცადა ვაჟკაცი
ვერვინ დაშბედა შიშითა,
რჯულქაღლმა ერისთვიანმა
გადმომიბრუნა ძირითა.
ამოსწყდეს ერისთვიანნი
თავის ქალ-ვაჟიშვილითა“.

ჩაწერილია ს. ჩიღლში
უჩა ჯაფარიძის მიერ.

¹ სიტყვებიდან „ცინეს აგებენ ბორბალსა“ ოთხი სტრიქონი ოდნავ შეცვლილი სახით წარმოდგენილია ხევსურულ საგმირო ლექსებში საერთო სათაურით: „ქისტებმა ვხა შეჰკრეს თუშეთს მიმავალ კარატის ჯვარიონთ“—ა. შანიძე, დას. ნაშ., გვ. 62, ლექსი 157 და აგრეთვე გვ. 425, შენიშვნები და ვარიანტები. ხოლო ორი უკანასკნელი სტრიქონი სიტყვებიდან: „ბორბალის წვერს ბალათერა“... წარმოდგენს ხევსურული საგმირო ლექსის „ბალათერა ჯაბუშანურის“ (ა. შანიძე, დას. ნაშ., გვ. 29, ლექსი 72 და გვ. 381, შენიშვნები და ვარიანტები. 72) თუშური ვარიანტის ნაწყვეტს. ამაზე მიმითითა პროფ. ა. შანიძემ, რისთვისაც მადლობას მოვახსენებ.

93560 1-8-50 J.

1-09

ИЗДАТЕЛЬСТВО ГРУЗИНСКОГО ФИЛИАЛА АКАДЕМИИ НАУК СССР
Тбилиси, ул. Махарадзе, 14